

Föreställningar om en sakral kung på 1200-talet i Norge och på Island

Masteruppsats av Linda Catrine Anvik



Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

2014

Tacknämelser

Tack till dig, professor Jón Viðar Sigurðsson, för stor hjälp, inspiration och att du alltid tog dig tid till att ge mig råd när jag än behövde det. Din kunskap och hjälp har varit till stor hjälp för mig i processen med att skriva denna masteruppsats.

Sist men inte minst, ett stort tack till min familj, och speciellt Christian, för ert stöttande och tålamod när jag haft motgångar. Ni har också stått ut med mitt evinnerliga pratande om medeltiden, norröna sagor och kristendom, men förhoppningsvis har ni lärt något. Till Christian vill jag säga att jag uppskattar ditt stöd, du var där för mig både i med- och motgångar, och det sätter jag stort pris på.

Oslo, 2014

Linda Catrine Anvik

Innehållsförteckning

Inledning

Tema, avgränsning och problemställning

Uppsatsens uppbyggnad

Kapitel 1

1.1 Definitionen av begreppet sakral

1.2 Teorier kring den sakrala kungen

1.3 Diskutera sakral, vad definierar en sakral kung?

1.4 Vad är min definition?

1.5 Källor och källkritik

1.5.1 Gamla källor

1.5.11 Skírnismál och Hyndluljóð

1.5.12 Heimskringla

1.5.2 Nya källor

1.5.21 KungaspegeIn

1.5.22 Hákon Hákonssons saga

1.6. Diskussion kring källorna

Kapitel 2

2.1 Kungen har en funktion som präst.

2.2 Konklusion

Kapitel 3

3.1 Kungen har möjlighet att påverka fertiliteten i jordbruket

3.2 Befolkningen utväxlar gåvor med kungen med utgångspunkt i att de önskar att kungen skall åstadkomma goda villkor för avlingarna.

3.3 Konklusion

Kapitel 4

4.1 Kungen har ett eget uppsätt med regler

4.2 Kungen utför olika ceremonier; kröning, offring.

4.3 Konklusion

Kapitel 5

5.1 Kungen firade ett *hieros gamos* med mytiska varelser.

5.2 Kungen skulle anses som en gudomlighet och blev ofta sett på som gudens son.

5.3 Konklusion

Kapitel 6

6.1 Sammanfattning

6.2 Nya eller gamla idéer?

6.3 Vad är föremålet med denna framställning av kungen?

6.4 Samspel mellan kyrka och stat

6.5 Konklusion

Litteratur och källor

Inledning

Temat för denna uppsats är *Föreställningar om en sakral kung på 1200-talet i Norge och på Island* och jag skall i min uppsats diskutera om kungen framställdes som sakral under 1200-talet i olika texter. För att göra detta kommer jag först diskutera begreppet sakral genom att börja med att göra redo för den historiografiska framställningen av begreppet. Därefter skall jag diskutera de olika definitionerna, och komma fram till min egen definition baserad både på den historiekunskap vi har idag samt hur källor bör tolkas. Vidare kommer jag använda mig av min definition på de 1200-talskällor som jag valt att omhandla. Det är Snorres Kungasagor, Håkan Håkanssons saga, Kungsspegeln och Skírnismál och Hyndluljóð som jag skall använda min definition på. Med hjälp av denna skall jag undersöka om det finns sakrala element hos kungen i dessa texter. Min hypotes är att jag kommer finna sakrala element, men inte i lika stor utsträckning i alla texter eftersom några av dem är samtidskällor medan andra bygger på muntliga traditioner.

Texterna jag valt att analysera är alla 1200-talskällor, men några är samtidskällor medan andra bygger på muntliga levningar. Därför kommer jag undersöka om kungen blir framställd på olika sätt i dessa källor, och försöka finna förklaringar på detta. Det blir därför en komparativ analys av källorna med utgångspunkt i min definition av den sakrala kungen.

Uppsatsen kommer i första hand handla om huruvida kungen blev framställd som sakral under 1200-talet, och jag kommer därför inte i någon större utsträckning diskutera val av metoder. Källorna kommer genomgåas i de nästföljande kapitlen i mer detalj, och på grund av detta blir källorna inte diskuterade i djupet i detta kapitel.

Uppsatsens uppbyggnad

Uppsatsen är tvådelad. Den första delen tar för sig definitionen av det sakrala kungadömet och diskuterar vad som definierar en helig kung. Denna del är viktig eftersom den andra delen av uppsatsen, den del där de olika källorna skall analyseras för sakrala element och framställningar av kungen, bygger på min definition av begreppet sakral i del en. Var och ett av kapitlen där jag använder min definition av den sakrala kungen är byggd upp kring ett eller flera punkter som jag menar är centrala i definitionen. Alla källor genomgåas för att se om jag kan finna hållpunkter för var punkt i definitionen, innan kapitlet sammanfattas och jag redogör för de fynd som eventuellt har blivit gjorda. I kapitel 1 kommer jag diskutera

skillnaden mellan nya och gamla källor, och vad detta kan ha för betydning när jag skall analysera källorna med hjälp av den definition jag kommit fram till. I kapitel 2 kommer jag undersöka om kungen hade en funktion som präst. I kapitel 3 skall jag se på punkten om kungen hade möjlighet att påverka jordbruksfertiliteten, och om befolkningen kunde utväxla gåvor med kungen för att han skulle kunna åstadkomma goda villkor för avlingarna. Vidare diskuterar jag hur detta skall tolkas, blir kungen sett på som sakral bara av den grund att det sker en gåvoutväxling, eller kan det finnas andra motiv bak detta? I kapitel 4 kommer jag leta efter spår på att kungen hade ett eget uppsätt med regler, och hur detta eventuellt kan tydas. Jag skal också se på om han kunde utföra diverse ceremonier som till exempel kröning och offerritualer, vilket skulle kunna förankras i en position som präst. Kapitel 5 kommer ta för sig Hieros gamos, det vill säga om kungen kunde kopulera i någon grad med mytiska varelser, och om han blev sett på som Guds son eller en gudomlighet. Till sist kommer jag sammanfatta alla de punkter jag satt upp i min definition, och försöka förklara de skillnader och likheter jag finner mellan källornas framställning av kungen under 1200-talet. Är det tankar och mönster jag finner nya eller gamla idéer, det vill säga är det en trend eller brott med kontinuiteten som vi finner i den mentala föreställningen hos människor på 1200-talet i Norge och på Island?

Kapitel 1

1.1 Definiera begreppet sakral

Jag skal starta med att diskutera och definiera begreppet sakral eftersom det är essentiellt för vidare analys i uppsatsen. Sakral kommer från det latinska *sacer* och betyder helig. Bruk av sakral om subjekt eller handlingar framhäver att dessa är heliga, eller står över andra subjekt eller handlingar i en hierarki. Jag skal senare i min uppsats diskutera vilka kriterier som bör uppfyllas för att termen sakral skall kunna användas om en kung. Termen används då inte om honom som enskild person, utan som symbol för en högre makt.

Begreppet sakral i förhållande till en kung varierar inte bara mellan olika platser och tidsepoker, utan också bland religionshistoriker med ett olikartat synsätt på historia. Eftersom definitionen skiftar kan två olika historiker få skiftande resultat när de skall undersöka en specifik epok eller kungadöme, och kan därmed vara eniga eller oeniga till trots för att det kanske inte är fallet. Utfallet varierar alltså med vilken definition man har valt, i tillägg till hur man tillnärmar sig källorna för sin undersökning. I tillägg vill man kunna få varierande resultat utifrån vilka källor man väljer skall ligga till grund för undersökningen med utgångspunkt både i geografi och i tid. Ett tredje problem uppstår i och med att man skall definiera vad som är en kung, eller en ledare. På 1200-talet genomgick Norge en nationell samling, och fick då också en kung, medan man tidigare hade haft flera kungadömen med lokala hövdingar, eller kungar. Så för att kunna diskutera termen sakral kung, måste man också vara enig om vad en kung är. I min uppsats skall jag se på om det fanns en syn på kungen som sakral, det vill säga helig, under 1200-talet. Detta är medeltid, och efterföljer den norröna perioden, där det kan ha funnits tankar om en sakral kung. På grund av de varierande definitionerna av begreppet sakral i historikermiljöer, kommer jag att starta med att undersöka begreppet och göra redo för dess historiska framväxt och hur det har skiftat i forskningsmiljöer. Därefter kommer jag att definiera begreppet, för att till slut kunna komma fram till min egen definition. Det er denna definition, som därmed inte nödvändigtvis alla historiker vill vara eniga om, som jag kommer använda vidare i mina studier. Då skall jag använda denna definition på 1200-tals källor; Kungasagorna, Kungaspegeln och den gamla Eddan, för att se om det utifrån min definition är möjligt att finna sakrala tankar om kungen eller kungadömet i Norge på 1200-talet. Detta urval av källor vill också kunna påverka resultatet eftersom de inte nödvändigtvis representerar alla idéer man hade om kungen i denna tidsepok, men de vill ändå kunna ge en indikation på tankar under 1200-talet i Norge. Därmed

kommer min konklusion baseras på dessa källor, och ge en indikation på den mentala föreställningen man finner i detta tidsrum.

1.2 Teorier kring den sakrala kungen

Teorier kring en helig kung och ett sakralt kungadöme uppstod under den sista halvdelen av 1800-talet i Europa. Detta var en tid där bland annat idéer om evolutionism och positivism florerade.¹ Även studiet av etnologi var på frammars och det var först på 1950-talet som teorierna började kritiseras av religionsvetare och historiker. Teorier om ett sakralt förkristet kungadöme i Skandinavien speciellt, började komma i större grad på starten av 1900-talet och fick ett allt starkare fotfäste fram till dem blev etablerade normer i perioden 1930-1950-talet.² Två av de viktigaste bidragen till dessa teorier var Mannhardt och Frazer, vilket jag skal göra rede för mer utförligt. Andra historiker har också bidragit i diskussionen kring ett sakralt kungadöme, till exempel Sundqvist, Steinsland, Sigurdsson och Birgisson. Dessa historiker har format diskussionen under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet, och bidragit till nya rön om mentalitetshistoria i Skandinavien.

W. Mannhardt hade under sina studier av äldre civilisationer av bland annat Egypten, Mesopotamien och Grekland observerat att det verkade som om kungar ofta representerade gudar och utförde religiösa ritualer.³ Mannhardt observerade, och utvecklade teorier kring solgudar och träds betydning i olika civilisationer. Han var en folklorist och försökte hitta likheter mellan olika civilisationer. Dessa likheter använde han sedan vidare för att försöka finna faktorer som gick på kryss av civilisationer, nämligen likheter i religionsutövande och tankar kring ett eventuellt sakralt kungadöme. För Mannhardt var tanken om en sakral kung något som kunde återfinnas i många civilisationer, och detta försökte han att visa med sina studier av diverse områden och tidsepoker runt om i världen. Just fokuset på solgudar, och att kungar, faraoner eller andra ledare för befolkningen kunde vara en inkarnation av en gud, eller dennes ställföreträdande på jorden, var en teori som Mannhardt arbetade med. Denna teori kom att kallas för solteorin. I tillägg till att han visade att kungar kunde bli betraktade som en slags gud på jorden som hade kopplingar till solen och förmåga att kunna styra över

¹ Sundqvist, Olof (2002:18)

² Sundqvist, Olof (2002:18)

³ Sundqvist, Olof (2002:18). Sundqvist skriver om Mannhardt och hans studier på slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Mannhardt tillhörde en grupp av forskare som gick under beteckningen Panbabylonister. De underströk vikten av den religiösa funktionen som kungarna hade i äldre civilisationer i Mellanöstern.

den, ledde detta också till att forskare inom olika discipliner fick ett större intresse för en komparativ tillnärmning till ämnet. Det var senare detta som ledde till studierna av de skandinaviska förkristna samhällena och deras religionsutövande, med hänsyn till eventuella idéer som en helig kung innan införandet av dessa idéer från de kristna rikena längre söderifrån. Även om man inte nödvändigtvis sökte ett absolut sammanhang mellan dyrkandet av solen eller en solgud och kungen, så var tankar kring en sakral kung och en komparativ metod av kungars helighet en möjlig infallsvinkel.

W. Robertson Smith var en annan forskare, som i utgångspunkt var orientalist. Liksom Mannhardt arbetade han komparativt med historieämnet och områdeskunskap. I tillägg till att studera orienten och skrifter därifrån la han också fram källkritik kring studiet av skrifterna. Han menade att det inte nödvändigtvis behövde vara tankegångar som var vanliga under den tidsepok man läser om, eftersom många källor handlar om epoker som hade muntliga överlämningar, medan de är nedtecknade långt senare, och därmed kanske bär spår av den kultur och samtid de är nedtecknade i. Detta är viktigt i förhållandet kring studier av norrön tid, då samtliga texter kring denna period är nedtecknade under medelåldern eller senare. Ved de studier jag skall göra av tidigare nämnda medeltidsskrifter, ger de bild av tankar man hade om kungen på 1200-talet i Norge, och inte om norrön tid, även om texterna omhandlar en norrön period. Texterna ger därför endast mening i studiet av 1200-tals mentalitet.

J. G. Frazer byggde vidare på Mannhardts teorier och utvecklade sina egna. Han fokuserade i ännu större grad på kungens funktion som rituell utövare och kungen som en symbol på en döende gud.⁴ Mannhardt hade tidigare föreslagit att kungen kunde tänkas vara en inkarnation av en solgud, och därmed kunde man tolka kungen som helig med hänsyn till att en sakral kung var en kung som befolkningen trodde var en inkarnation av en gud. De områden Frazer studerade⁵ hade också en tidsräkning som gick i cykel, och detta länkade han till liv- död- cirkulering, och vidare till död- och- uppståndelse av gudar. Hans tanke var att kungar därmed kunde fungera som inkarnationer av gudar. Han kom med flera koncept, för exempel ”den döende kungen” och ”gudomligt herravälde” och försökte systematisera dem.⁶ Fokuset på liv- död- cirkulering länkade han till årstiderna under året och försökte finna mönster i de olika kulturer han undersökte, mönster som skulle gå igen. Han försökte förklara säregna ritualer

⁴ Frazer

⁵ Områdena runt Medelhavet.

⁶ Sundqvist (2002:19)

där man lät avrätta kungen med att detta var ett led i en religiös rit och således visade att man hade en uppfattning av kungen som en sakral ledare med en eventuell prästfunktion.

Frazer visade att några av de drag han fann i de områden han studerade i områdena runt Medelhavet också kunde tilläggas i andra kulturer som var geografiskt avlägsna från Medelhavet. Enligt honom var det några karaktärer som var genomgående, och de var⁷;

- Kungen behandlades ibland som en gud och tillbads med offer.
- Han var ansvarig för vädret och därmed välståndet i samhället.
- Om han misslyckades så skulle han avlägsnas.
- I fertilitetskulturer var dödandet av kungen ibland spektakulärt.
- Kungen kunde ingå ett heligt äktenskap med en fertilitetsgud.⁸
- Kungen hade funktioner som präst.

Frazer hade en teori som byggde på evolutionär tänkning, och han såg för sig att en tidsepok av magi skulle föregå en epok av religion. Idéer som såg för sig att samhällen utvecklades som en art, det vill säga evolutionistiskt, var vanliga på slutet av 1800-talet och in under 1900-talet.⁹ Men under 1920- och 1930-talet började allt fler se svagheter vid denna teori, och istället såg man för sig att det sakrala kungadömet var mer begränsat i sin geografiska utbredning på världsbasis.

Frazers teorier¹⁰ fick genomslag i religionsforskningen i Skandinavien. Man tog utgångspunkt i studier främst från Mellanöstern, och försökte anpassa studiet av de skandinaviska sakrala kungarna till detta. Därmed utgick man från att det var Odin eller Frö¹¹ som kungen var relaterad till, att kungen hade prästliga funktioner, att han var ett kultobjekt och kunde bli offerad. Denna tolkning höll dock inte i sig över tid, och andra, mer vidare tolkningsmetoder avlöste Frazers idéer som det sakrala kungadömet. Det är inte säkert att kungar blev offerade i norrön tid, och om det står nedtecknat så kan det vara en medeltida omskrivning av muntliga överlämningar. Frazer hade också en relativt snäv definition eftersom flera av hans ovan nämnda punkter behövde vara uppfyllda för att kungen skulle kunna tolkas som sakral. Senare

⁷ Sundqvist (2002:19)

⁸ Hieros gamos

⁹ Sundqvist (2002:20)

¹⁰ Frazer

¹¹ Också kallad Frej på svenska, isländska; Freyr.

historiker kom också att sätta upp ett antal punkter som var med på att definiera en sakral kung, men alla kriterier behövde inte vara uppfyllda för att kungen skulle kunna tolkas som helig. Frazer menade också att hans definition skulle gälla i alla områden man studerade, oavhängig av historisk kontext och kultur.

A.M Hocart samlade och identifierade det han menade var tre karakteristiska element vid ett sakralt kungadöme; *kröning*, *giftermål* och *begravningsriter*.¹² Han studerade och samlade material, och fann att man inte nödvändigtvis hittade alla drag i en bestämd kultur, men ofta flera varierande karaktärer. Utifrån detta kunde definitionen av en sakral kung variera från kultur till kultur, men kungen kunde ändå anses vara sakrala. Alla kriterier som var med på att definiera ett sakralt kungadöme behövde enligt Hocart inte uppfyllas för att man skulle kunna definiera kungadömet som sakralt. Denna tankegång och definition bröt med tidigare definition av det heliga kungadömet. Under 1930-talet utvidgades alltså synen till att man började leta efter generella mönster, där endast några av elementen behövde återfinnas i en kultur. Denna skola kom att kallas *The Myth and Ritual school* och stod starkt inom forskningen helt fram till 1950-talet.¹³ Denna ideologi kom att kallas för *patternism* eftersom man letade efter generella mönster. De olika delarna kunde tillsammans utgöra en mer komplex del, och även delar som självständiga enheter kunde, sett i ett sammanhang med andra moduler, kunna utgöra ett mer komplext mönster som kunde tolkas som heligt. Det blev också viktigt för *The Myth and Ritual school* att visa att de mönster man fann i Mellanöstern hade spridits till andra delar av världen. Det var inte av intresse att tänka sig att eventuella mentala föreställningar om det sakrala kungadömet i Skandinavien skulle kunna ha uppstått som självständiga tankar utan influens från andra områden. Denna fokus på homologi mellan olika kulturers religiösa uppfattning står i kontrast till senare tankar om en analog framväxt av uppfattningen av det sakrala kungadömet i Skandinavien. I en komparativ analys av definitionen sakral kung finner vi därmed att både Frazer och historiker tillhörande *The Myth and Ritual school* som Hocart, hade en evolutionistisk tankegång och såg på kulturer som organismer som utvecklades över tid. Dessa kulturer spred så vidare sina tankar till andra kulturer. I ett idéhistoriskt perspektiv var båda dessa teorier färgade av sin samtid då tankar på evolution och rasbiologi stått starkt i många forskarmiljöer på kryss av vad man studerade. Därmed är det heller inte förvånande att vi efter slutet av Andra Världskriget, då vi får en ny

¹² Sundqvist (2002:20)

¹³ Sundqvist (2002:21)

världskarta och medföljande nya tankegångar, att dessa teorier om tidigare kulturers religiösa utveckling börjar möta motstånd och kritiseras.

Efter Andra Världskriget började det komma kritik mot den skola som stått starkt under 1930-40- och 50-talet. H. Frankfort argumenterade mot mönstertänkandet i patternismen i sin bok *Kingship and the Gods*¹⁴ och menade att det var viktigt att man inte ignorerade olikheterna i de olika kulturerna, till exempel att olika kulturer kunde ha uppfattningar om den sakrala kungen som inte alls överensstämde, även om man i båda kulturer hade en idé om en sakral kung. En ny skola växte fram, kallad Den Skandinaviska skolan¹⁵, vilket var relativt nära *The Myth and Ritual school*, men skilde sig ut genom att de i större grad generaliserade hypoteser.¹⁶ En av få svenskar som bidrog till denna tankegren var G. Widengren.¹⁷ Han byggde sina konklusioner på Hocart och hans fokus på själva kröningen kan sägas vara en sammanfattning av definitionen som han utarbetade. Enligt Widergren var det nedan nämnda punkter som var med på att definiera den heliga kungen;¹⁸

- Kungen skulle anses som en gudomlighet och blev ofta sett på som gudens son.
- Han var en representant för en högre gud och därmed en ställföreträdare för guden.
- Eftersom han var gudens ställföreträdande var han den dömande och utövande makten på jorden.
- Han var den som skulle garantera för den kosmiska orden.
- Installeringen och tronsättningen med kungen var starten på en välmående period för folket, med fertilitet i naturen som mänskligheten skulle få ta del av.
- Eftersom kungen inte var en ordinär person förväntades han följa ett eget uppsätt med regler för hur han skulle uppträda. Han fick till exempel inte beröra marken med sina fötter.
- Kungen hade en högprästlig funktion och var ledare/förrättare vid de stora kultceremonierna.
- Han besatt profetiska gåvor och utförde offerritualer.
- Han var länkad till makter som kontrollerade ödet.

¹⁴ Frankford (1951)

¹⁵ Också kallad Uppsala-skolan

¹⁶ Sundqvist (2002:22)

¹⁷ Widergren, *Myth, ritual and kingship* (1958)

¹⁸ Översatt från engelska i Sundqvist Freyrs Offspring (2002:23)

- Hans position som bevarare av elden i staten var essentiell i några kulturer. I andra kulturer hade han en funktion som regnmakare.
- Kungen var också en helare av de sjuka, han kunde utföra mirakel och kunde lätta bördorna för alla sorters lidande.

Dessa punkter som Widengren satte upp var en samling karaktärer som tillsammans skulle utgöra en definition för en helig kung.

Också I. Engnell bidrog genom sina studier där han såg på kungar som utövade heliga tillbedjelser i olika religiösa texter i Mellanöstern.¹⁹ Han byggde sina studier på texter som i sin tur var muntliga överlevningar, och därmed var dessa texter inte med säkerhet representativa för de kulturer de omtalade. Denna skola blev kritiserad, speciellt av Frankfort. Problemet med den Skandinaviska skolan var att de övergeneraliserade hypoteser.²⁰ Engnell blev kritiserad för att lägga för mycket fokus på dessa källor och att bygga sina teorier på dem. Vidare kritiserades också hans definition av den sakrala kungen som en kung som utförde offeringar till gudarna. Denna definition ansågs vara för snäv av bland annat M. Noth. Han menade att en kung som utförde ritualer som inkluderade offer var en senare tankegång i detta område, och att detta enbart inte var tillräckligt för att definiera en kung som sakral. Fler karaktärer behövdes för att fylla kriterierna av en sakral kung, och ett sakralt kungadöme.

I efterkrigstid har det tvärvetenskapliga arbetet mellan historia och religion varit viktigt, och detta har också lett till nya definitioner av begreppet sakral kung. Man har försökt att systematiskt bygga upp en ny definition, och har lånat begrepp från varandra för att klara detta. Fenomenologin från religionen blir därför viktig när man i det historiska studiet skal fastslå vad en sakral kung är. Det är speciellt två grupper av fenomenologi som kan urskiljas med utgångspunkt i vilken historisk metod man väljer att ta utgångspunkt i, antingen den hermeneutiska eller den typologiska. Den hermeneutiska tolkningen går ut på att det inte finns en absolut sanning, och att historikern skal försöka finna ut vad som var meningen med källan då någon författade den, det vill säga vad författaren själv hade för tankar. Den typologiska tolkningen däremot tar utgångspunkt i att det finns olika typer förklaringar och att dessa kan systematiseras. Föremålet kan ändras genom tider, och man ser för sig en utveckling mot

¹⁹ Engnell (1943)

²⁰ Frankfort (1948)

något som hela tiden är bättre. En typologisk tolkning liknar på det evolutionistiska tänkandet som var vanligt under mellankrigstiden. G. Van der Leeuw var en fenomenologist som placerade det sakrala kungadömet i en kategori där med global spridning. Han baserade sig på data från hela världen, men var inte i någon större grad intresserad av de historiska perspektiven utan såg mer till den hermeneutiska tolkningen. Därmed var det inte de yttre karaktärerna som var av vikt, utan snarare vad de som utövat riterna hade haft för utgångspunkt till att göra detta. Om det var möjligt att finna ett mönster baserat på tolkningen av de utövandes intensioner och tankar, skulle man därmed kunna finna likhetstecken på kryss av kulturer, även om det rituella utförandet varierade.

Över tid växte det dock fram nya idéer, och i samspelet mellan olika ämnespersoner från varierande kunskapsfält, till exempel antropologi och sociologi, har nya hypoteser lanserats. I nutid är man därför inte eniga om huruvida man skall tolka förkristna källor i förhållande till en sakral kung, och det är därför inte enighet om man kan finna sakrala element i medeltida skrifter eller ej. Studiet av ceremonier som en religiös eller icke-religiös handling, och vad dess syfte är, vill kunna tolkas med varierande resultat utifrån olika studiediscipliner. Den som utför handlingen kan ha ett mål med vad han önskar förmedla, medan mottagaren inte nödvändigtvis uppfattar tolkar det på det sätt som var utövarens intentioner. Och vi som i efterhand skal studera fenomenet kan feltolka både avsändarens och mottagarens intentioner med handlingen.

När historiker har studerat sakrala kungadömen genom tiderna har de haft en tendens till att utesluta den icke-religiösa delen av kungens maktutövande, riter och ceremonier. Det innebär att den världsliga, sekulariserade del av kungen och kungadömet inte alltid har blivit studerat och sett i ett sammanhang med det religiösa utövandet. Det är möjligt att de icke-religiösa aspekterna säger minst lika mycket, om inte mer, om ett möjligt sakralt kungadöme. Fokuset har ofta vart på att finna de element som kan tolkas som sakrala, för att man skal kunna verifiera en teori om ett sakralt kungadöme. Detta har också gjort att man inte sätter den religiösa strukturen hos kungen i sitt kulturella sätting, eller i riktig historisk kontext. Detta blir speciellt tydligt i patternismen, där man i sitt sökande efter att kunna finna sakrala kungadömen runt om i världen, också i Skandinavien, i stor grad har uteslutit de element som inte passar in i teorin, och på samma gång valt ut de element som skulle kunna stötta upp om

en teori om ett sakralt kungadöme.²¹ Denna selektion av variabler som är med på att argumentera för eller emot ett sakralt kungadöme är med till att bidra till att nutida samhällsuppfattningar och mentala uppfattningar tilläggs som värderingar i samhällen och kulturer där man inte nödvändigtvis hade dessa tankar, och detta kan leda till feltolkningar av huruvida en tidigare kultur hade en sakral uppfattning av sin härskare eller inte.

Ett annat problem är att man har studerat kungens riter och maktutövande i enskilda delar istället för att sätta dem samman och se på dem som ett sammansatt subjekt. Exempelvis har man studerat ceremonier som enskilda händelser i ett religiöst utifrån perspektiv, istället för att sätta det in i en kontext av maktutövande eller som en form för legitimerande av makt. Vidare kan studiet av kungens genealogi och eventuella gudomliga ursprung sett som ett enskilt fenomen kunna tolkas som religiöst, medan det satt in i en historisk kontext eller sett från en synvinkel med utgångspunkt i makt, kunna ha andra förklaringar, till exempel legitimerande av makt ovanför befolkningen. De fenomen man studerar, som skulle kunna tolkas som sakrala, kan om man vidgar sina analyser, kunna ha flera förklaringsmodeller, både religiösa och ickereligiösa, såsom en form för legitimering av makt, kulturella inslag eller tradition.

Utifrån nya studier har man under slutet av 1900-talet försökt komma med nya definitioner som bättre skall passa med den kunskap man nu har om tidigare kulturer och deras religionsutövande. Fokus på ideologi som en möjlig synvinkel på maktutövandet hos kungen diskuteras. Bland annat Sverre Bagge diskuterar detta i sin analys av *Det norske kongsspeilet* från 1979. H.J.M. Claessen är aktiv samtidigt som Bagge och sammanställer ett nytt uppsätt med karaktärer som skulle kunna definiera ett sakralt kungadöme. Hans syntes bygger egentligen på fyra aspekter²²; ideologi, legalitet, beskyddare och välvillig herre. Dessa drag sammanfattas med²³;

- Positionen som överlägsen är baserad på mytiska drag.
- Härskaren är helig. Den viktigaste manifestationen på hans helighet är hans medling mellan hans folk och de övernaturliga krafterna.
- Härskaren utför ritualer, och är vid några tillfällen också en högt uppsatt präst.

²¹ Sundqvist (2002:12)

²² Claessen 1978

²³ Översatt från engelska i Sundqvist 2002:25

- Han blidkar de övernaturliga krafterna med offringar.
- Hans suveränitet är också den laggivande och dömande. Eftersom han är den översta ledaren för beväpnade styrkor, är han också ansvarlig för beskyddandet av sitt folk. Hans välvilja uttrycks med de gåvor som presenteras och den ersättning som han ger för detta.
- Det essentiella syftet med alla dessa karaktärer är att beskydda sig mot övernaturliga krafter, fiender, fattigdom och anarki. Det blir trots att oavsett var suveräniteten är, där finner man säkerhet, ordning och välstånd.
- På grund av detta blir det i princip en ömsesidig relation mellan den som innehar suveräniteten och folket; folket levererar mat, varor och andra nödvändigheter, medan härskaren ger skydd, det vill säga ett omfördelningssystem.

Nytt för denna typ av definition av den sakrala kungen är att den i större grad lägger vikt på den historiska kontexten och pekar på att flera faktorer kan inverka på en kulturs uppfattning av härskaren. Det som i en kultur kan vara uppfattat som en sakral kung behöver inte nödvändigtvis uppfattas som heligt i en annan kultur, även om vi finner de samma handlingarna. Man ser också på slutet av 1900-talet att flera aspekter spelar in i tolkningen av kungen som helig, till exempel ideologi, och att kungen därför inte behöver uppfattas som helig, till trots för att man utför det vi vill kategorisera som religiösa riter. De kan vara ett led i en maktformation där kungen önskar legitimeras sin makt grundat ideologi, utan att han själv ser sig som helig. Folket kan se fördelar med att godta de riter som är för att skaffa sig fördelar, exempelvis beskydd, och deltar därför i de religiösa ritualerna utan att de tror på dess budskap.

I förhållande till skandinavisk historieforskning har man lånat definitioner som framsatts av forskare som vanligtvis har studerat andra områden än Skandinavien. Detta har kunna anpassats till exempel när patternismen har varit den rådande tolkningen eftersom man då har sökt likheter mellan kulturer. De drag som har varit utgångspunkt för studiet av det sakrala kungadömet i Skandinavien punktats upp i Olof Sundqvist avhandling *Freyrs Offspring*;²⁴

- Kungen blev sett på som en gudomlig varelse eller hade ett essentiellt element av gudomlighet i sin natur.

²⁴ Sundqvist (2002:27), översatt från engelska

- Han och/eller hans familj ansågs ha ett gudomligt upphov.
- Härskaren ansågs vara ett barn till en gud.
- I en övergångsrit mottog han rituell utbildning som omtalade gudomlig kunskap.
- Herraväldet var relaterat till antingen Odin eller Frö.
- Kungen firade ett *hieros gamos* med mytiska varelser.
- Kungen och medlemmar av kungafamiljen hade en medfödd gåva att kunna ge tur till sitt rike och folk.
- Kungen hade en central roll som ved offentliga ritualer som en religiös förrättare.
- Han blev sett på som ett kultobjekt.
- Han blev även vid några tillfällen ett heligt offer och rituellt dödad med intentionen om att främja fertilitet.

1.3 Diskutera sakral, vad definierar en sakral kung?

Med utgångspunkt i den historiska framväxten och definitionen från studiet av kungars helighet finns det flera möjliga konklusioner kring vad som skal definiera en sakral kung och ett sakralt kungadöme. Vi har tidigare sett att begreppet sakral har växlat i definition både inom olika områden av historieforskningen, och inom olika ämnesområden såsom historia, religion, antropologi, socialantropologi och sociologi. Vidare har också begreppet haft betydligt skiftande innebörd avhängig av på vilken tidsepok studierna ägt rum i. I slutet av 1800-talet definierades en sakral kung med utgångspunkt i studier gjorda av orientalisterna i Mellanöstern och områdena kring Medelhavet. Detta ledde till att begreppet sakral innefattade att kungen skulle ha ansetts vara ansvarig för vädret och välståndet i samhället, och om han misslyckades med detta skulle han avlägsnas. Han blev sett på som en gud och tillbads med offer. Kungen kunde vid vissa tillfällen också dödas om det var nödvändigt. I förhållande till att han ansågs ha ansvar för väder och skördar så kopplades detta starkt till en fertilitetskultur, och kungen kunde ingå ett äktenskap med en fertilitetsgud. Eftersom jordbruk varit viktig i de flesta tidigare kulturer, och avgörande för en civilisations överlevande, är det inte förvånande att fertilitet har haft stor betydning i diverse kulturer. Det har antagligen varit så viktigt att kungen har haft det som en av sina viktigaste funktioner att se till att fertiliteten i jordbruket har fungerat. Utifrån det är det rimligt att tänka sig att kungen ofta har kopplats till fertilitet, men det gör inte automatiskt att man har sett på kungen som helig. I tidigare kulturer har det inte varit gjort ett skilje mellan naturliga och övernaturliga händelser på det sätt som vi gör i

dagens moderna samhälle. Därför behöver inte kungen ha vart sett på som sakral av den grund att han kunde påverka fertiliteten i ett samhälle. Å andra sidan var detta något som människor själva inte kunde påverka utan inverkan av offergåvor eller möjligen en kung. I de samhällen där kungen var en del av fertilitetskulturen och hade ansvar för regn med mera, kan man välja att ha det som ett delkriterium för att man ansåg kungen vara helig, i det förstånd att han kunde påverka händelser som låg utanför den enskilda individens påverkningsområde. Länken mellan kungen och fertilitet går igen i många kulturer. Egna ritualer för att tillbedja gudar eller sätta härskaren i kontakt med fertilitetsgudar existerar runt om, och frågan är huruvida detta skal ses på som ett uttryck för helighet.

Sist men inte minst så hade kungen också en funktion som präst. Uppfattningen om vad en sakral kung var ändrades med tiden, och det blev mindre fokus på att kungen skulle ingå äktenskap med en fertilitetsgud. I stället fortsatte man tankegången om att kungen var en slags gud, men man skiftade till att tänka att kungen var son till en gud. På så vis fortsatte han att vara en upphöjd makt, men blev en ställföreträdare på jorden för gud istället för den egentliga guden. Detta innebar samtidigt att definitionen tog för sig att kungen skulle anses vara helig om han hade en dömande och utövande makt på jorden. Tankegången om att man skulle ha sett på kungen som en upphöjd person som skulle ha sina egna regler eftersom han var så speciell blir lagt till under andra delen av 1900-talet. Om detta skal läggas vikt på så är det möjligt att finna spår av det, till exempel så kan man se ett uppsätt av regler för hur en kung skal uppföra sig i *Kungsspegl*n. Det är inte någon tvekan om att reglerna fanns, men frågan är om de skal tolkas som en mental uppfattning om hur man såg på kungen på denna tidspunkt i samhället. En kung är inte nödvändigtvis helig för att han har ett eget uppsätt med regler att följa, men om vi skal ta utgångspunkt i att reglerna är skrivna av den grund, så är just tolkningen av *Kungsspegl*n intressant. Uppsättet med regler kan ha blivit till för att härskaren önskade demonstrera att han var annorlunda än den gemene man och på så vis kunna legitimera sin makt och bygga ut statsapparaten. Därmed säger inte dessa källor oss om reglerna har blivit till som ett resultat av den rådande mentala uppfattningen hos de flesta människor i befolkningen, eller som det är ett försök på att implementera en mental föreställning hos massan för att en rådande makteliten skal kunna säkra sin position. Det kan också vara en blandning av dessa två förklaringar. Det utesluter heller inte att uppsättet med regler, om det blivit till för att upphöja kungen, också har fyllt denna funktion, det vill säga att skapa en mental uppfattning av kungen som helig hos de lägre stående stånden i den största delen av befolkningen. Texterna kan ha fungerat både som en spegel av den rådande

mentaliteten i befolkningen och härskarelliten, samtidigt som det har fungerat som propaganda. Att kungen hade en funktion som präst är en indikation på att han ansågs vara helig i samhället, men det är ingen garanti, även om det troligen var fallet.

Ritualer som används för att antingen installera en kung, visa hans gudomliga makt eller för att komma i kontakt med gudar har flera intressanta aspekter i förhållande till om de skall kunna tolkas som ett uttryck för en härskares helighet. Det kan argumenteras för att kungen använder dessa ritualer för att skapa en viss uppfattning i befolkningen av sig själv, en slags propaganda. Men det kan också vara så att dessa tankar om att kungen är helig är utbredd i kungadömet, och att kungen själv och eliten antingen önskar upprätthålla dessa uppfattningar, eller faktiskt själva är en produkt av sin tid och tror att kungen är helig. Då kan rädslan för vad som händer om man inte följer dessa riter vara nog till att man önskar att upprätthålla dessa. Riter skal inte bara ses i en religiös kontext, utan också i ett sociokulturellt sammanhang. Om det är riter som har varit genomförda över lång tid så kan det vara så att de har integrerats och blivit en del av vardagen och den allmänna uppfattningen att det är allmänt accepterat att de skal utföras, och rädslan för vad som händer om man inte utför dem är stor. Det vill heller inte vara av vikt för kungen att stoppa dessa riter eftersom det kan medverka till att han mister något av sin makt i samhället. Befolkningen, oavsett om de uppfattar kungen som helig eller inte, vill heller inte vara tjänade med att avskaffa de riter man har, eftersom det kan tolkas som att man inte stöttar kungen och därmed mista hans gunst. Men mest sannolikt så uppfattas riterna som en viktig del av kungens funktion, och kungen själv uppfattas som helig i och med att han utför dessa ritualer. Oavsett utfall av en ritual så kan den tolkas som ett resultat av att en högre makt som kungen själv, eller som står i kontakt med kungen, har ingripit.

Det att kungen har en funktion som präst eller förrättare vid stora religiösa ceremonier kan ses som ett uttryck för hans helighet, eller att han i vart fall står i kontakt med en eller flera gudar, om han inte rent av själv är en gud. Utförandet av ritualer kan också ses som ett argument för att kungen antingen är en gud, eller står i kontakt med en högra makt, det vill säga är förbindelsen mellan vanligt folk och en högre gudomlighet. Detta tar sig också uttryck vid att kungen har dömande och utövande makt på jorden. Det sistnämna skall vi se närmare på i källorna. Rex iustus, nämligen att kungen var en dömande och utövande makt. Om detta i sig själv är ett argument för att han blev uppfattad som sakral kan diskuteras, men det var i alla fall en ideologi som stod starkt under medeltiden i det norra Europa.

Det diskuteras om det att kungen kan utföra mirakler, till exempel hela sjuka i några kulturer skal ses på som ett tecken på att kungen är helig. Det vill i några tillfällen inte vara ett skilje mellan det att kurerat sjuka och stå till ansvar för att samhället generellt som står under kungens beskyddande har det bra. Jag menar att det är problematiskt att använda detta som en definition på en kungs helighet, då en kung som inte anses helig i ett samhälle skulle kunna ha detsamma ansvaret för att se till att allt står väl till. Det är först när problemen i samhället är av den art att det behövs övernaturliga krafter för att råda bot på dem som man eventuellt skulle kunna börja prata om en helig kung som står i kontakt med gudarna. Visserligen ansågs det i många kulturer vara så att odlingar, väder och fertilitet var något som högre makter styrde, men om man bortser från dessa punkter, och endast ser till de kriterier att kungen skulle stå för generell ordning i ett samhälle, så är det möjligt att detta är egenskaper som han kunde ha oberoende av om han ansågs vara helig eller inte.

Kungen skulle i många kulturer garantera för den kosmiska orden, och på 1900-talet blev detta satt som en av definitionerna på en kungs helighet. Det är svårt att föreställa sig att detta inte skulle ha en religiös innebörd eller en mentalitetsuppfattning om att kungen var helig. För människor på 1200-talet framstod möjligheten att styra över sina egna liv antagligen ganska avlägsen, och den kollektivistiska tankegången, samt uppfattningen om att det oavsett var en högre makt, antingen en gud, eller kungen som hans ställföreträdare, som hade den dömande och utövande makten över livet, var antagligen utbredd. I vilken grad det att kungen var länkad till makter som kontrollerade ödet skall vara med på att definiera en kung som helig kan diskuteras. Nyare definitioner den andra halvan av 1900-talet²⁵ la fokus på att kröningen var av vikt i samhället, och var med på att stärka uppfattningen av kungen som helig. Därför borde detta vara ett viktigt kriterium för att definiera det sakrala kungadömet. Men det är möjligt att tänka sig att människor inte hade denna uppfattning av kungen även om kröningsriter utfördes. Tanken hos den styrande makten kan ha vart att legitimera makten genom specifika ceremonier, utan att det för den saks skull var förankrat i en mental uppfattning hos befolkningen att kungen var i släkt med, eller en inkarnation, av en gud. Utförandet av riter, då främst kröningen, kan ha varit ett sätt att demonstrera makt och rikedom på, och eftersom det i vart fall i det skandinaviska förkristna kulturområdet fanns en kultur och samhällsstruktur som bestod i att ekonomisk makt kunde omsättas till politisk makt

²⁵ Widergren (1958) *Myth, ritual and kingship*

med hjälp av ett gåva-system, kan detta ha varit ett led i att upprätthålla denna samhällsstruktur. Genom att visa fram sin rikedom med kostnadsfulla ceremonier, då kungen också hade möjlighet att visa sin rikedom i kläder, smycken och liknande, demonstrerades hans makt, och denna behövde inte nödvändigtvis vara religiös. Därmed är det inte ett fullvärdigt kriterium att använda kröningsceremonin och andra religiösa utövanden för att definiera uppfattningen om det sakrala kungadömet. Detta argument kan också underbyggas med följande kriterium;

Hans suveränitet är också den laggivande och dömande. Eftersom han är den översta ledaren för beväpnade styrkor, är han också ansvarig för beskyddandet av sitt folk. Hans välvilja uttrycks med de gåvor som presenteras och den ersättning som han ger för detta.²⁶

Här används begreppet som gåvor, och att kungen skal mottaga gåvor, som han i sin tur skal gengälda med olika handlingar.

På grund av detta blir det i princip en ömsesidig relation mellan den som innehar suveräniteten och folket; folket levererar mat, varor och andra nödvändigheter, medan härskaren ger skydd, det vill säga ett omfördelningssystem.²⁷

Återigen anges utväxlandet av gåvor som en definition av kungens helighet. Men även om människor lever i ett samhälle som till stor del är byggt på religion, så betyder inte det att gåvorna ges för att man uppfattar kungen som sakral. Gåvorna kan vara ett uttryck för att man önskar beskydd av kungen mot fiender. Problemet är att vi inte vet vad för slags fiender det är man önskar skydd mot. Om det är övernaturliga fiender så är detta med på att argumentera för en sakral uppfattning av kungen eftersom man då tror att han kan försvara mot övernaturliga krafter, eller rent av själv besitter sådana. Under denna tid gjorde man inte nödvändigtvis skillnad på naturliga och övernaturliga fiender. Tron på, och rädslan för det övernaturliga var lika stor, och skiljandet mellan kungens naturliga och övernaturliga krafter var kanske inte närvarande. I så fall skal utbytet av gåvor för att mottaga beskydd av kungen ses på som ett uttryck för att folket uppfattade kungen som helig.

²⁶ Översatt från engelska i Sundqvist 2002:25

²⁷ Översatt från engelska i Sundqvist 2002:25

Vi behöver också se till tolkningen av historia som ett ämne. Skall vi ta utgångspunkt i hermeneutisk tolkning och därmed lägga vikt på att det inte är de yttre karaktärerna som var av vikt, utan snarare vad de som utövat riterna hade haft för utgångspunkt till att göra detta. Om det var möjligt att finna ett mönster baserat på tolkningen av de utövandes intensioner och tankar, skulle man därmed kunna finna likhetstecken på kryss av kulturer, även om det rituella utförandet varierar. I detta fall faller de historiska perspektiven i vissa tillfällen bort, och det är möjligt att en del av mentalitetshistorien kring människor på 1200-talet blir borta. Vidare kan man också diskutera om det är riktigt att utesluta den icke-religiösa delen av kungens maktutövande, riter och ceremonier. Det innebär att den världsliga, sekulariserade del av kungen och kungadömet inte blir studerat och sett i ett sammanhang med det religiösa utövandet. Det är möjligt att de icke-religiösa aspekterna säger minst lika mycket, om inte mer, om ett möjligt sakralt kungadöme. Fokuset på att finna de element som kan tolkas som sakrala, för att man skal kunna verifiera en teori om ett sakralt kungadöme, kan göra att man inte sätter den religiösa strukturen hos kungen i sitt kulturella sättning, eller i riktig historisk kontext. Det är av vikt att flera aspekter spelar in i tolkningen av kungen som helig, till exempel ideologi. Därmed behöver kungen inte uppfattas som helig, till trots för att man utför det vi vill kategorisera som religiösa riter. De kan vara ett led i en maktformation där kungen önskar legitimera sin makt grundat ideologi, utan att han själv ser sig som helig. Folket kan se fördelar med att godta de riter som är för att skaffa sig fördelar, exempelvis beskydd, och deltar därför i de religiösa ritualerna utan att de tror på dess budskap.

Om kungen ansågs nedstamma från en gudomlig makt, eller rent av vara en inkarnation av en gud, var det ibland också möjligt för honom att ingå ett *hieros gamos* med en antingen en gudinna eller andra mytiska varelser. Tron på att kungen kunde göra detta är också med på att stärka uppfattningen av att kungen var sakral och därmed kunde utföra handlingar som vanliga människor inte kunde. Därför kan texter som indikerar att kungen kunde ingå ett *hieros gamos* vara med på att belägga att människor under 1200-talet hade en uppfattning av kungen som sakral. *Hieros gamos* finner vi i flera kulturer, och dessa kulturer bär samtidigt drag av att vara sakrala med hänsyn till andra kriterier. Därför kan spår av *hieros gamos* inte nödvändigtvis själv vara ett bevis på ett sakralt kungadöme, men i samspel med andra kriterier stötta upp om detta. Vi kan tillägga att om kungen kan argumenteras för att nedstamma från en gud, så är detta också med på att visa att han ansågs vara helig.

1.4 Vad är min definition?

Jag vill med utgångspunkt i ovan nämnda teorier mena att begreppet sakral kung innefattar en kung som uppfyller ett eller flera kriterier;

- Kungen har en funktion som präst.
- Kungen har möjlighet att påverka fertiliteten i jordbruket, exempelvis genom att reglera nederbörden.
- Kungen har ett eget uppsätt med regler som är begrundat med att han står över andra människor eftersom han är helig eller står i kontakt med det gudomliga.
- Kungen utför olika ceremonier; kröning, offring.
- Befolkningen utväxlar gåvor med kungen med utgångspunkt i att de önskar att kungen skall åstadkomma goda villkor för avlingarna. Kungen anses ha möjligheten att påverka fertiliteten i jordbruket.
- Kungen firade ett *hieros gamos* med mytiska varelser.
- Kungen skulle anses som en gudomlighet och blev ofta sett på som gudens son.

Kungen skulle i många kulturer garantera för den kosmiska orden och stå ansvarlig för att avlingarna blev gode, och som en konsekvens av denna sörja för goda växtvillkor. Det är svårt att föreställa sig att detta inte skulle ha en religiös innebörd eller en mentalitetsuppfattning om att kungen var helig. Människor på 1200-talet upplevde antagligen möjligheten att styra över sina egna liv ganska avlägsen, och uppfattningen om att det oavsett var en högre makt, antingen en gud, eller kungen som hans ställföreträdare, som hade den dömande och utövande makten över livet, var antagligen utbredd. Därmed blev kungen antagligen sedd på som helig om han klarade av att tillrättalägga för en fertilitet i jordbruket.

Eftersom användandet av gåvor kan ses som en omvandling av ekonomisk makt till politisk makt, det vill säga att en person som besitter stora rikedomar använder dessa för att köpa sig politiskt stöd, vill jag inte definiera en sakral kung som en kung som ger gåvor till befolkningen. Enligt min mening måste gåvoutväxlingen ses i ett större sammanhang än bara i en religiös kontext, även om det inte kan uteslutas att antingen givaren, mottagaren eller båda två ser på utväxlingen som en religiös ritual eller som en del av det. Men det är också möjligt att denna utväxling inte har en religiös innebörd för någon av parterna, och kan därför inte användas som en fristående definition av det sakrala kungadömet. Om definitionen skal

användas så måste den sättas in i ett sociokulturellt sammanhang där religionen är en del av, men inte ensamt, förklaringen och definitionen av det sakrala kungadömet. Under både förkristen och kristen tid så har religionen varit en del av samhället, och både lagar och andra aspekter av samhället har helt eller delvis, varit byggt på religion. Därmed kan det inte uteslutas att gåvor mellan olika samhällsklasser, då i vertikala led, har haft religiösa drag.

Ovan nämnda kriterier behöver ses i ett sammanhang med varandra, och alla kriterier behöver inte vara uppfyllda för att kungen skal kunna anses vara sakral. Men kriterierna ger heller inte en absolut förklaring på om kungen var sakral eller inte, utan skal användas som riktlinjer i kommande studier av mentalitetshistoria under 1200-talet. Därför har jag bestämt mig för att minst tre av ovan nämnda kriterier måste vara uppfyllda för att kungen skall kunna definieras som sakral. För att ett kriterium som visar till att kungen kan utföra sakrala handlingar bör det finnas minst två exempel på detta för att kriteriet skall gälla, exempelvis bör det finnas minst två exempel på *hieros gamos* i en kultur för att kriteriet skall vara uppfyllt. Annars kan det vara tal om ett enkeltillfälle som inte nödvändigtvis är representativt för detta kungadöme eller kultur. På samma sätt bör det finnas minst två exempel på att kungen har prästeliga funktioner eller kan styra fruktbarheten på minst två sätt, för att säkra att kriteriet är uppfyllt. Om detta är tillfälle kan kungen enligt min definition räknas som helig i den tidsperiod och det område som källan omtalar.

1.5 Källor och metoder

Källorna jag har valt att analysera kan indelas i två grupper; nya och gamla källor. De gamla källorna är Skírnismál och Hyndluljóð, som är texter hämtade från den gamla Eddan och bygger på muntliga levningar som blev nedskrivna på 1200-talet. Dessa texter är alltså äldre än den tid de är skrivna, men vi kan inte veta hur de muntliga berättelserna var eftersom de blev nedskrivna först på 1200-talet. Därför används de som källor till synen på kungen på 1200-talet. Också Snorres Kungasagor, ibland kallad Heimskringlan, är också en gammal källa. Han skriver om kungar bakåt i tid från Ynglingaätten fram till slutet av 1100-talet. Han beskriver både förkristna personer som överlevt via muntliga traditioner, men också händelser och personer som existerade i kristen tid. Därför kan källan användas både som en ny och gammal källa, även om den till största del är att anse som en gammal källa då den omtalar kungar som inte levde på 1200-talet.

De nya källorna jag har valt att analysera i denna uppsats är Kungaspegeln och Håkan Håkanssons saga. Håkan Håkanssons saga och Kungaspegeln är samtidskällor, det vill säga att de är nedskrivna i den tidsperiod de omtalar, i detta tillfälle på 1200-talet.

1.5.1 Gamla källor

1.5.11 Skírnismál och Hyndluljóð

*Gekk í golli stokna
Gjofrífr (Hqars drifu
askr viðr oerinn roska)
ás-Freyr sæing meyjjar.*²⁸

Den givmilda krigaren (*ás-Freyr*) besteg den unga kvinnans förgyllda säng; krigaren visar stor kraft.

Citatet är hämtat från *Skírnismál*²⁹ och är ett av kvädena³⁰ med gudomliga och mytologiska motiv i den poetiska Eddan. Troligen har dikten uppstått någon gång mellan 800-talet och 1000-talet och överförts muntligt fram tills dess att det har blivit nedtecknat någon gång på 1200-talet. Texten handlar om Frej ser ut över världen och får syn på Gymes dotter Gerd. Han blir förälskad i henne och sänder ut sin tjänare Skirner för att övertala henne att gifta sig med Frej. Gerd nekar och Frej sänder henne dyrbara gåvor. Hon nekar oavsett men till slut ger hon med seg.

Hyndluljóð är också hämtad från Eddan och handlar om Ottars förfäder, som visar sig vara flera olika hjältar. Några av stroforna tros vara hämtade från Hyndluljóð i Snorres Edda. Strof 30-45 är också det som kallas *Völuspa*, vilket är en kort berättelse om världens skapelse och undergång.

Eddadikterna som vi har bevarade från 1200- och 1300-talet från isländska handskrifter är muntliga överlämningar som tros stamma från 800- och 900-talet. Vidare är dessa berättelser

²⁸ Steinsland (1991:64) Texten är översatt från isländska.

²⁹ *Skírnismál* är isländska och betyder Skirners tal

³⁰ *Kväd* betyder dikt

möjlig av germanskt upphov och har kommit med de germanska folkvandringarna från 400- och 500-talet. Dikterna har varierande författare och har uppstått under olika tidpunkter, vilket gör att de inte är en homogen grupp av dikt, och variationen inåt bland dem är stor, kanske större än bland kungasagorna som är skrivna under samma tidsepok. Det vi däremot vet är att när de blev nedskrivna under 1200- och 1300-talet, bland annat av Snorre, blev de inte nödvändigtvis skrivna på det sätt de har blivit överleverade muntligt.

Båda dessa texter är äldre källor eftersom de är muntliga levningar som blivit nedskrivna långt efter att de uppstod. Det är mytologiska varelser, gudadikter och hjältar som är motiven, och det är antagligen en av den norröna periodens viktigaste samlingsverk.

1.5.12 Heimskringla

Denne boka lot jeg skriva gamle frasn om de høvdinger som har hatt rike i Norderlanda, og som har talt dansk tungemål³¹, slik som jeg har hørt kyndige menn fortelle; likeså noe om ætten deres, etter det jeg har lært om dem. Noe av det fins i ættetalene, som konger og andre storætede folk rekner ætta si etter; noe som også er skrevet ned etter gamle kveder eller historiske dikt, som folk bruker å more seg med; for om vi ikke sikkert kan vite at de er sanne, så vet vi likevel om at gamle frode menn har holdt slik for å være sant.³²

Snorre inleder Heimskringla med en egen förtext där han förklarar för läsaren att hans bok är baserad på muntliga berättelser, och att han har fått det berättat från trovärdiga fromma män. Men det är oklart om det Snorre skriver är en direkt nedskrivning av vad han har blivit förklarad, eller om det är omskrivningar han gör av flera möjliga orsaker. Om det är medvetna omskrivningar eller ej skulle de kunna bero på att Snorre lever under ett annat paradig än människorna som diktade och förmedlade de muntliga sagorna och myterna. Kungagenealogin som Snorre nedtecknar skulle också kunna vara en medveten handling för honom för att han skall kunna legitimera kungens maktposition i samhället. På 1200-talet var hela Skandinavien officiellt kristent, och den kristna ideologin begrundar Rex Justis³³ och det är då viktigt att kunna visa att kungar nedstammar från gudar eller har fått sin makt

³¹ Dansk tunge(mål) är den gamla betäckningen på de nordiska språken.

³² Inledningen av Snorre Sturlassons förtext i Heimskringla, översatt från isländska till norska av Anne Holtmark och Didrik Arup Seip (2003).

³³ En kung enligt den kristna tron, namnet kommer från latin.

från gud. Denna form för evhemerisering³⁴ är viktig för att Snorre skal kunna visa att kungarna som har makten har nedstammat från gudar.

1.5.2 Nya källor

1.5.21 Kungaspegeln

Kungaspegeln är en skrift från 1200-talet som handlar om samhällsmoralen och hur man skal uppföra sig. Den är byggd upp i tre balkar; del en handlar om köpmannens seder, del två om hirdmannens seder och den tredje och sista delen tar seg av hur kungen skal uppträda. Exakt datering för dess nedtecknande är inte helt klart, men de flesta är eniga om att det är runt mitten på 1200-talet. Verket är det enda kända furstespegel från Norge från tidsrummet runt högmedeltid, men den är inte unik i sig själv. Det var vanligt med så kallade furstespeglar, det vill säga litteratur som omhandlade furstens eller kungens åtaganden och plikter. De första, de karolingska, är från 800-talet, medan högmedelålderns furstespeglar stammar från runt år 1250 och utöver.³⁵ Därmed passar verket in i sin samtids genre, och är i och med det inte unik för sin tid, även om det inte var vanligt med denna typ av litteratur som omtalade kungens seder och plikter i Norge. Från början var Kungaspegeln skriven som är lärobok för kungasöner till Kung Magnus Lagarlås, men har också blitt läst av senare kungar och inspirerat till lagskrivning. Själva texten är skriven som en dialog mellan far och son, där faren svarar på sonens frågor. Det är som sagt tre delar, och det är den sista delen som handlar om kungens seder som också diskuterar samspelet mellan kyrka och kungadöme. Det är främst denna del som visar en slags politisk ideologi, och som därför är den del som är av mest intressant att analysera.

Sverre Bagge skriver i sin avhandling *Den politiske ideologi i Kongespeilet* från 1979 att;

Avsnittet om kongens makt åpner i likhet med de øvrige delene av verket med et spørsmål om seder. Sønnen vil nå høre om enda høyere personer enn dem samtalen før har dreiet seg om, nemlig kongen selv og hans plikter og oppgaver. Kravene til ham må jo være mye større enn til alle andre, fordi han har fått så stor makt. Og så gir Sønnen eksempler på denne makten; alle bøyer seg for ham som for Gud, og han bestemmer over liv og død for hvert menneske i riket (73.6-9).

³⁴ *Evhemerisering* innebär att högtstående människor i samhället blir upphöjt till gudar efter sin död och dyrkade som detta.

³⁵ Bagge, Sverre (1979: 23)

Innledningsavsnittet blir dermed en skildring av kongens store makt og opphøyede stilling. Dette kommer først og fremst til uttrykk ved at kongen sammenlignes med Gud, slik det allerede antydes gjennom Sønnens replikk.³⁶

Denna inledning av Kungaspegeln visar att det fanns en uppfattning under högmedeltiden i Norge om att kungen var Guds ställföreträdande på jorden och hade fått sin makt från denne. Men det var inte bara ett privilegium att vara kung, det följde också med plikter.

1.5.22 Håkan Håkanssons saga

Jag har använt utgåvan av Håkon Håkonssons saga från 1963, utgiven av Det norske samlaget. Denna version bygger på Gudbrand Vigfussons utgåva från 1887 och är översatt av Kr. Audne. I denna version finns också några enstaka avsnitt från den arnamagnäriska samlingen i Köpenhamn, samt Flateyrboken. Boken är reviderad av Knut Helle på bakgrund av handskrifter för att kunna hitta flera sammanhang i texten. Verket tar för sig Håkan Håkanssons liv från att han var ett barn till hans död 1263, och är nedskrivet ganska tätt efter hans död av Sturla Tordsson på uppdrag av Håkan Håkonssons son, kung Magnus Lagarlås. Det att texten är nedtecknad nästan samtidigt som kung Håkan levde gör att sagan kan definieras som en samtids saga. Kronologin i sagan är korrekt, och texten handlar i stor grad om politik och religiösa händelser som var viktiga för kungen i hans ämbete som kröning och äkteskapsingåelse. Också årstider återges flera gånger och verkar vara viktiga när händelser skall beskrivas. Flera historiker har pekat på att verket var ett beställningsverk som också är historiskt korrekt och kan ha vart använt som ett propagandaverktyg. Därför kan vi finna att sagan har en ideologisk vridning i större grad än andra sagor. Källor kan användas på två sätt; som berättelser eller levningar. Det innebär att källan antingen kan användas för att se på de historiska händelserna, eller för att förstå den samtida källan är nedskrivet i, det vill säga för att tolka hållningar och värderingar som människor hade, eller önskade ha eller förmedla, under den tidsepoken. Eftersom Håkan Håkanssons saga är ett beställningsverk av hans son, kan den användas för att studera sin samtids propaganda eller hur kungen önskade att kungen och makteliten skulle framstå. Samtidigt återger den i viss grad historiska händelser, och kan därför också användas för att studera detta. Författaren hade tillgång till flera skriftliga källor när han skrev Håkan Håkanssons saga, och dessa källor kan brukas för att studera vilka händelser som sannolikt ägt rum, och vilka som

³⁶ Bagge, Sverre (1979:33)

författaren själv valt att tillägga. De rent osannolika händelser som att naturen reagerar på kungens kröning kan vi direkt avskriva som fakta, men de är desto mer intressanta att studera när jag skall undersöka sakrala framställningar av kungen.

Håkan Håkanssons saga är nedskrivnen rätt efter att kungen avled, och det är därför lite sannolikt att de historiska händelserna avviker alltför mycket från verkligheten eftersom sonen Magnus Lagarlås antagligen inte ville ha tillåtet att åratat och andra samtida händelser blev återgivna på ett felaktigt sätt. Däremot kan vi diskutera hur monologer och dialoger har kunnat bli återgivna flera år efter att de skedde. Några av dem kan förklaras utifrån brev och andra källor som författaren antagligen haft tillgång till, medan andra antagligen inte är precisa, men med för att rekonstruera händelser eller ge ett mera flyt i texten, eller för att göra sagan mer trovärdig. Eftersom jag skall använda källan för att studera en sakral framställning av kungen är det en fördel om vissa händelser är uppenbara konstruktioner såsom mirakel. Det gör den enklare att finna en sakral framställning av kungen eftersom händelserna inte kan vara baserade på verkliga händelser, utan snarare är med för att framställa kungen på övernaturligt sätt. Rex iustus-idealet där kungen framställs som en rättmässig härskare på grundlag av att han fått sin makt av Gud är också intressant att se på eftersom detta kan legitimera kungens makt i denna ideologi, och därför bidra till att jag finner sakrala framställningar. Även om vi idag uppfattar händelser som uppdiktade eftersom de beskriver mirakel, så är det inte säkert att de blev sett på som osannolika under 1200-talet eftersom man hade en annan uppfattning av världen, och samhället genomsyrades av religion på alla plan. Därför kan mirakel läggas in i texterna för att framhäva kungen, utan att detta verkade uppsiktsväckande eller som uppenbar propaganda.

1.6 Diskussion kring källorna

Av texter som är nedskrivna efter krisningsperioden men som omtalar denna period finner vi bland annat Eddan och Heimskringla. Dessa texter är skrivna på 1200-talet även om många av texterna kan vara äldre muntliga traditioner. Därmed är de norröna berättningar som är nedskrivna under en epok som officiellt är kristen. Detta gör att vi inte kan veta vad som är förkristna värden och vad som är kristna föreställningar. Genom att jämföra föreställningar, symboler och framställningar mellan texter som handlar om en förkristen period med texter som är samtidskällor från 1200-talet kan vi eventuellt spåra förkristna drag, och säga något om vad som är typiska föreställningar i den kristna sfären under högmedeltiden. Problemet är

att när vi hittar föreställningar spår av föreställningar som visar en mental uppfattning i både en förkristen och kristen period kan vi inte säkert kunna veta om det faktiskt var en uppfattning som existerade i förkristen tid. Det kan lika gärna vara en föreställning från 1200-talet som blir, medvetet eller omedvetet, framställd som en förkristen idé när muntliga berättelser blir nedskrivna på 1200-talet. För att säkra att det är gamla idéer måste man använda sig av också andra källor såsom runstenar, arkeologiska fynd och liknande. Det vi kan använda de gamla källorna till är att se om kungen i detta fall, blir framställt på ett liknande sätt i både de gamla och nya källorna. Då finns det två alternativ, antingen att idéerna är gamla och blir vidareförda, eller att det är nya idéer som läggs till de gamla källorna av en eller annan orsak. Vad skälet till detta skulle kunna vara blir diskuterat senare i uppsatsen. Det är också intressant att se efter olikheter mellan de nya och gamla källorna. Det är minst lika viktigt att se efter vad som inte står i båda delarna, och fundera på vad skälet till det är. Igen är frågan skillnaden kan ligga i olika mentala uppfattningar i förkristen och kristen epok, eller om man medvetet eller omedvetet utelämnar delar av de muntliga berättelserna för att det bättre skall passa med den framställning av kungen som man önskar förmedla under 1200-talet.

Det var inte ovanligt med en blandningsreligion i övergångsfasen från norrön religion till kristendomen. Både kristna och norröna elementer kan möjligen avläsas i Kungaspegeln, Snorres Kungasagor, bland annat Ynglingasagan, och Skírnismál i Eddan. Denna mix kan tyda på att några norröna element har överlevt, och i litteraturen tillåts de eftersom de passar in i den nya samhällsordningen där kungen är den översta ledaren, och som har fått sin makt från gud. Det föregår antagligen en censurering när de förkristna källorna skrivs ner på 1200-talet, och endast de berättningar som stämmer någorlunda överens med den nya tidens ideal, eller kan vara med på att stärka dem, blir med vidare i texterna. Därför kan vi också se efter vilka element som inte står med i de norröna texterna som vi känner från andra arkeologiska källor. Vidare måste vi fråga oss varför de är utelämnade. Antagligen bryter de så starkt med den nya samhällsuppbyggnaden och legitimeringen med kungen på toppen, att de censureras bort.

Kritiken mot Kungaspegeln är att det är diskussioner kring dess datering. Exempelvis har både Hannes Finsen och Rudolf Keyser argumenterat under 1700- och 1800-talet för att verket blev skrivet på 1100-talet. Senare forskning har dock pekat på att det blev nedtecknat under 1200-talet, och de flesta forskare idag menar att dateringen ligger runt 1250-talet, även

om man inte är helt säker.³⁷ Jag kommer därför ta utgångspunkt i att Kungaspegeln är en 1200-talskälla i mina analyser. Ett annat problem med Kungaspegeln är att författaren är anonym. Det gör det svårare att fastställa vad som är författarens personliga meningar i texten, och vad som är allmänt accepterade uppfattningar i samhället. Utifrån vad som skrivs verkar författaren vara kunnig inom naturvetenskap och teologi, och det är allmänt accepterat att han var bunden till hovet på ett eller annat sätt. Om vi hade känt till hans ställning vid hovet, familjebakgrund eller ekonomiska förutsättningar så hade utgångspunkten för analysen av verket blivit annorlunda. Oavsett så är det idag stor enighet bland historiker att Kungaspegeln skrevs som en lärobok för kungasöner, men också som ett läroverk för överklassen generellt då den har avsnitt som omtalar samhällsmoral och regler för hur olika samhällsgrupper skall uppföra sig.³⁸

Håkon Håkonssons saga räknas som en samtids saga eftersom händelserna den omtalar blev nedskrivet med relativt korta mellanrum, till skillnad från Snorres sagor där nedskrivningen skedde flera hundra år efter att händelserna ägde rum. Fördelen med dessa samtids sagor är att målet med dem inte var att underhålla, utan istället skulle de verka sannolika, och därför blev innehållet antagligen inte alltför avvikande från verkligheten. Därmed är det intressant för oss idag att studera fenomen som dyker upp i texterna, och vi kan fundera på om människor kunde tro på det som författarna valde att ta med, om det redan var vanliga uppfattningar i samhället, eller om det var föreställningar man önskade skapa i befolkningen. Avviken kunde inte vara för stora från den gällande sociala och kulturella kontexten, så när exempelvis Snorre härleder kungarna i sin samtid till släkter som i sin tur kommer från norröna gudar, behöver vi ställa oss frågan varför han väljer att göra det. Till trots för att båda källorna är skrivna på 1200-talet i Norge och på Island och handlar om kungar är Håkon Håkonssons saga och Snorres Kungasagor olika på flera punkter. En av förklaringarna är som tidigare nämnt att Håkon Håkonssons saga är skriven bara några få år efter hans död, medan Snorres kungasagor är skriven upptill flera hundra år efter att kungarna levde. Detta gör att Snorres sagor bygger på muntliga berättelser, medan Sturlas Håkonsaga är ett samtidsverk och beställningsverk som i stor grad bygger på andra skriftliga källor. Intentionen med dessa källor bör också diskuteras. Sturlas saga om Håkon var som sagt ett beställningsverk som skulle vara både en historisk framställning av faktiska förhållanden, bidra till legitimeringen av kungens och hans söners makt, samt fungera som ett propagandaredskap. Snorres sagor

³⁷ Bagge, Sverre (1998:54)

³⁸ Bagge, Sverre (1979: kp 4-5)

hade antagligen också flera funktioner. Den viktigaste funktionen menar jag var att legitimera kungens makt i en tid där den kristna kungaideologin fick allt större betydning. Till trots för att vi finner norröna elementer i texterna, så bidrar de till att legitimera kungens makt till exempel genom att visa släktskap till gudar. Det var viktigt för både kyrkan och kungen att den kristna kungaideologin blev gällande i hela samhället, och genom att låta denna ideologi läggas till grund när de förkristna berättelserna skulle skrivas, fick man fram historier som passade in i den samhällsstruktur som man önskade skapa, en struktur där kungen var helig och fått sitt ämbete från gud.

Sagorna hade flera funktioner, både att visa hur samhället var byggt upp, men också hur det borde vara byggt upp. Därmed blev de skrivna både som informationsverk och propaganda. Alla delar av sagorna är därför inte sanna, utan med för att skapa en dynamik som fångar läsaren. Propagandadelen är med på att sprida bilden av kungen som den enda rätta att innehava makten i riket. Kungaspeglarna är till exempel en normativ källa, det vill säga att den inte bara visar hur samhället var, men också hur det *borde* vara. Vi kan inte utan problem läsa från dessa texter vad som var en allmän rådande uppfattning hos befolkningen om till exempel kungens helighet, och vad som var kungen och maktelitens önskade mentalitet hos majoriteten av befolkningen. Det pågår en debatt kring huruvida det är maktelitens önskade samhällsuppbyggnad som framvisas i litteraturen på 1200-talet, det vill säga en slags propaganda från elitens sida, eller om texterna reflekterar redan rådande hållningar i befolkningen. Kåre Lunden och Knut Helle har debatterat detta, och på senare tid har också Per Norseng och Edvind Torkelsen tagit del i diskussionen. Helle och Torkelsen hävdar att dessa 1200-tals texter i stor grad reflekterar härskarens eller maktelitens intentioner, medan Lunden och Norseng menar att det visar en då allredan rådande samhällsuppfattning. Det är egentligen möjligt att använda sig av båda tolkningar på samma gång,³⁹ det vill säga att befolkningen redan hade en uppfattning av kungen som sakral och berättigad till ensam makt, medan man samtidigt önskade att förstärka denna mentalitet i befolkningsmassan för att säkra fortsatt legitimitet. Jag menar att det sistnämnda är det mest troliga fallet eftersom det gått flera hundra år sedan kristningsprocessen startade. Frågan är snarare hur förhållandet mellan dessa två teser skall viktläggas, det vill säga hur långt i kristningsprocessen man kommit på 1200-talet. Det är möjligt att befolkningen i någon grad såg för sig kungen som sakral och berättigad till sitt ämbete som givet från gud, men att denna uppfattning inte var starkt nog för

³⁹ Røe, *Vår ære og han makt*, 14–17; Monclair, *Forestillinger om kongen i norsk middelalder gjennom ritualene og symbolene rundt ham*, 14–15; Riisøy och Sigurdsson, *Norsk historie 800–1536*, 17.

den rådande makteliten och att man därför i större grad önskade implementera denna tolkning med hjälp av propagandaverktyg som för exempel kungasagor eller andra skrifter.

Kungaspegeln är som sagt en normativ källa, den beskriver hur man önskar att samhället skall vara uppbyggt. Men den kan också spegla tankar och föreställningar som i någon grad redan var rådande i samhället, antingen hos makteliten eller också i delar eller hela befolkningen.

Kapitel 2

2.1 Kungen har en funktion som präst.

I min definition av kungen som en sakral person argumenterade jag för att kungen skulle ha en funktion som präst eller utföra religiösa ritualer för att kunna definieras som sakral. Med begreppet präst menar jag en person som var ett mellanled mellan gud och folket, och hade möjlighet att kommunicera mellan dessa två led. I detta kapitel skall jag undersöka om vi kan finna belägg för att kungen hade en funktion som präst och diskutera hur vi i så fall skall tolka detta. Om kungen hade en funktion som präst eller förrättare vid stora religiösa ceremonier kan det ses som ett uttryck för hans helighet, eller att han i vart fall står i kontakt med en eller flera gudar, om han inte rent av själv är en gud. Vi skall nedan se på utdrag ur källorna där vi kan finna spår av det som skulle kunna tolkas som att kungen hade en prästlig funktion. Men kungens funktion som präst kan också tolkas som att han ger gåvor till kyrkan och på så sätt köper sig makt, eller omvandlar ekonomisk makt till politisk makt eller stötte.

Skírnismál och Hyndluljóð

Dessa texter är av förkristet ursprung och är därför intressanta att analysera för tecken på att kungen blev sett på som en präst eller kunde ha prästlig funktion. I dikter möter vi tankvärda strofer där tolkningen är ambivalent;

*Då kommer en annan,
ännu mäktigare,
hans namn jag dock icke
nämma vågar;
få kunna längre
framåt se,
än Oden skall
ulven möta."*

Denna strof är hämtad ur Völuspa, vers 45, och visar att någon annan skall komma, som är större än Odin. Detta kan tolkas som att det är Jesus Kristus som är på väg. Gro Steinsland är kritiskt till denna tolkning även om den är allmänt accepterad. Hon argumenterar med att Kristus inte passar in i kontexten då diktarens ordbruk och idéer omhandhar förkristen

mytologi.⁴⁰ Det är försåvitt riktig att majoriteten av skickelserna som vi möter i Völuspa är hämtade från den förkristna mytologin, men det är inte i sig själv ett bevis på att skickelsen inte kan vara Kristus. Efter det officiella införandet av kristendom i Skandinavien fortsatte norrön religion att leva vidare sida vid sida om kristendomen i flera hundra år. Detta finner vi spår av i stavkyrkors utsmyckning som är uppförda på 1000- och 1100-talet, gravar, och texter. Snorres kungasagor kan argumenteras för att bära spår av både förkristen- och kristen tro. Därmed skulle

*Då kommer en annan,
ännu mäktigare,
hans namn jag dock icke
nämna vågar*

kunna visa till Kristus utan att resten av texten inte omtalar kristna personer eller symboler. Vi vet också att norrön tro var en polyteism, så den kristna guden har antagligen varit en av flera gudar under en övergångsperiod från norrön till kristen tro, och från polyteism till monoteism.

Denne okända, ännu mäktigare än Odin, skulle också kunna visa den nya tidsålderns härskarideal.⁴¹ Denna vers är det sista i Völuspa och själva kontexten är kungsideologi. Därmed kan texten tolkas som att ett nytt ideal är på väg in, och att detta ideal är baserat på en kristen kungaideologi.

Jag är inte enig med Steinsland om att denna andra inte kan vara Kristus bara för att det är en norrön berättelse. Som jag tidigare har skrivit blev de norröna texterna nedskrivna först på 1200-talet. Det kan därför vara så att denna text inte är ordagrann som den ursprungliga dikten från Völuspa. Ändringar kan ha blivit gjorda av människor i som lever i ett samhälle där kristendomen är rådande för att dikten skall passa in. Det kan också vara en fråga om tolkning, kanske har man missförstått texten som blivit muntligt överlämnad. Det jag menar är den mest troliga förklaringen om texten har blivit omskriven från den muntliga versionen är att man har önskat visa att de hedniska människorna i förkristen tid blev varslade om Kristus, och genom att eventuellt ändra på muntliga dikter blev det möjligt att tolka dikten på detta sätt. Men det är heller inte omöjligt att dikten är återgiven i skriftlig form

⁴⁰ Steinsland (1991:293)

⁴¹ Steinsland (1991:302)

någorlunda lik som i muntlig form. Vi vet att det var kontakt mellan Nordeuropa och det kristna Sydeuropa många hundra år före Skandinavien blev kristet. Därför kan detta dikt, som antagligen har ett germanskt ursprung, ha kommit hit, eller uppstått här, länge innan det blev nedskrivet på 1200-talet. Därför är det möjligt att det är ett förkristet dikt som varslar om att kristendomen är under uppseglande i Skandinavien.

Snorres Kungasagor

Det finns flera avsnitt som kan tyda på att kungen var sakral. Snorre beskriver i Ynglingasaga hur kung Dag i det artonde vers offrar en galt för att kunna få reda på var hans fågel har tagit vägen. Enligt Snorre var Dag så vis att han förstod fågelspråket;

Kong Dag ble ille ved fordi spurven ikke kom hjem; han offret en galt for å spørre, og fikk det svar at spurven hans var drept på Vorve.⁴²

Kungen offrade alltså en galt för att antingen få övernaturliga krafter, eller för att komma i kontakt med det gudomliga. En annan möjlighet är att han önskade omvandla ekonomisk makt till politisk makt, det vill säga köpa sig egenskaper. Det är möjligt att Snorre återger den muntliga levningen som den har blivit överlämnad till honom, och att det utan omskrivningar visar att kungen kunde utföra offerritualer i den förkristna perioden, men att det därmed inte är sagt att kungen kunde det under 1200-talet. Men det är intressant att fråga sig varför Snorre har valt att ta med denna passage om den endast visar en hednisk ritual? Möjligen är det en förkristen framställning som samtidigt visar tankar som fortsatte existera i det medeltida samhället. Om kungen kunde ha prästliga funktioner under medeltiden, så skulle denna linje antingen kunna visa en kontinuitet i historien, eller rent av kunna vara en medeltida framställning som inte nödvändigtvis existerade under förkristen tid. Dock visar andra skriftliga källor⁴³ (men de är nedskrivna från muntliga överlevningar) att kungen hade prästliga funktioner under förkristen tid, så det är en viss sannolikhet för att Snorre har valt att ta med denna linje för att den passar in i den kungsideologi han önskar förmedla. Linjen kan därmed kunna indikera att kungen hade möjlighet att utföra offerceremonier även under 1200-talet. Det att kungen utför religiösa ritualer kan också tolkas som att han önskar köpa

⁴² Snorre, s. 16

⁴³ Historia Norwegiæ

sig makt och stötta hos kyrkan. Under vikingatiden omvandlades ekonomisk makt till politisk makt via ett gåva-utväxlingssystem mellan hövdingen och bönderna. Detta mönster skulle vi kunna se när kungen genom att offra gåvor av värde skänker kyrkan stora summor, och därmed får omvandlat sin ekonomiska makt till politisk makt. Därmed behöver inte det faktum att kungen gav gåvor betyda att han blev sett på som en präst eller som helig.

En sparv i sig själv är inte viktig, men om vi läser texten kan vi se att sparven fungerar som ett medium för kung Dag⁴⁴, och när sparven försvinner blir ett viktigt medium som gör kungen i stånd att tolka världen också borta. Därför kan offringen av galten för att kunna finna ut mer om sparvens försvinnande ses som en handling för att lösa en kris för kungadömet. En rituell offring i detta sammanhang ses som en viktig handling och funktion till en kung som besitter övernaturliga krafter och står i kontakt med en högre makt.

Ett annat intressant fall är när Snorre nämner kung Granmar. Händelsen blir inte nämnd i andra källor som Ynglingatal eller Historia Norwegiæ, så det är en viss möjlighet för att det är Snorre själv som har gett upphov till texten. Den är som följer;

*Våren etter tok Granmar til Uppsala og blotet for fred om sommeren, som skikk var; da falt spådommen for ham slik at det så ut som om han ikke skulle leve lenge. Han vendte da hjem i riket sitt.*⁴⁵

Till skillnad från kung Dag så verkar det som om kung Granmar offerar som en del av en kalendarisk ordning, och inte för att avvärja ett hot mot riket. Oavsett så utför kungen en rituell ceremoni, och det är endast i Snorres text vi finner information om denna händelse. Detta indikerar att han önskar framställa kungen som en person som kan och skall detta, utan att vi med säkerhet kan veta att detta var Snorres intention.

Snorre framställer kungen som en präst när han skriver om kungarna Dag och Granmar. Det kan vara flera orsaker till dessa framställningar, antingen har Snorre valt att nedskriva de faktiska muntliga levningarna så som de var, men då uppstår frågan om varför Snorre skulle vilja återge norröna berättningar som är förkristna. Ett alternativ är att de förkristna berättelserna passar med den kristna kungaideologin och den syn på kungen som man önskar

⁴⁴ Sundqvist (1991:220)

⁴⁵ Snorri, s. 33

förmedla. Men ett annat förslag är att Snorre har omskrivit de muntliga förkristna berättelserna och lagt till kristna element som att kungen stod i kontakt med det gudomliga och kunde uppträda i prästers position.

Kungaspegeln

Utförandet av ritualer kan också ses som ett argument för att kungen antingen är en gud, eller står i kontakt med en högra makt, det vill säga är förbindelsen mellan vanligt folk och en högre gudomlighet. I Kungsspegeln är den viktigaste funktionen till kungen att vara Guds ställföreträdande på jorden, och den egenskap som värdesattes högst för kungen var dygd. Han skulle meditera stora delar av dygnet, till och med natten skulle användas till detta. Meditera var inte en aktivitet som de flesta människor ägnade sig åt under 1200-talet. Det faktum att kungen skulle ha beskaffat sig med en syssla som var förbehållet gestliga kan tyda på att kungen i någon grad kunde anses ha prästliga funktioner, eller att det i varje fall inte var ett tydligt skilje mellan gestliga och kungen.

I kungabönen står det att kungen har ansvar för Guds folk. Det är inte specificerat om detta gäller i det världsliga eller kyrkliga samhället. Det kan vara flera orsaker till detta, det var inte nödvändigtvis en tydlig skillnad mellan detta när begreppen blev utformade i karolingisk tid⁴⁶, och det världsliga och andliga samhället hade då inte ett tydligt skilje mellan sig. Om detta är tillfälle under 1200-talet vet vi inte, men det är möjligt. I så fall skulle det kunna vara så att kungen förväntas styra folket både i egenskap av kung, men också ha en prästlig funktion. Motargumentet är att det under och efter Investiturstriden, som officiellt pågick mellan ca 1075 och 1122, utvecklades ett nytt begrepp, *ecclesia*, som kom att användas om den kyrkliga delen av samhället. Med denna uppdelning fick kungen inte någon speciell betydning på grundlag av att vara kung. Utöver 1200-talet fick kungen mer världslig makt och behövde i mindre grad förlita sig på kyrkan för att legitimera sin position, och behovet för *ecclesia*-begreppet blir mindre.⁴⁷

Håkon Håkonssons saga

⁴⁶ Karolinerriket kring 800-talet

⁴⁷ Bagge (1979:278)

I de två sista kapitlen i Håkon Håkonssons saga står det att kungen byggde kyrkor. Detta skulle kunna betyda att kungen stod i kontakt med gud eller hade en prästlig funktion. Men mest sannolikt var byggandet av kyrkor ett sätt för kungen att både demonstrera sin makt och rikedom, och samtidigt använda sig av gåva-systemet. Genom att låta bygga kyrkor kunde han omvandla ekonomisk makt till politisk makt då han skapar allianser till kyrkan genom donationer. Detta utväxlande av gåvor för att skapa allianser eller omvandla ekonomisk makt till politisk makt hade redan existerat i flera hundra år.

Jag har inte funnit andra avsnitt i Håkon Håkonssons saga som kan tyda på att kungen hade en funktion som präst. Förklaringarna till detta kan vara flera, till exempel att kungen och kyrkan vid det tidspunkt då sagan blev nedskrivet hade specialiserat sig på olika samhällsfunktioner, det vill säga att kyrkan tog sig av den prästliga funktionerna och att det därför inte var behov för kungen att utträta religiösa ceremonier eller på annat sätt uppträda som en geistlig. Vidare kan det tänkas att i takt med att den kristna kungaideologin blivit implementerad i det norska och isländska samhället så fanns det andra verktyg för att legitimera kungens makt än att ge honom en prästlig funktion. Den kristna kungaideologin förespråkade att kungen fått sin makt från Gud och därmed innehade ett ämbete som han skulle förvalta. Kyrkan å sin sida skulle ta sig av de religiösa aspekterna. Vi ser också att Håkon Håkonssons saga i större grad än de andra texterna som analyseras i denna uppsats är mer byråkratisk i sin framställning, den är ett beställningsverk av en samtids saga som i stor grad bygger på skriftliga källor från sin samtid, och det kan verka som att kungen haft fullt upp med att utföra sitt ämbete, och därför är det få inslag av mirakel eller att kungen på andra sätt tar del i de kristna ritualerna.

Konklusion

Detta kapitel har undersökt om kungen kunde anses ha en funktion som präst. I de förkristna muntliga levningarna finner vi framställningar av kungen som en präst eller som en person med prästlig funktion. Förklaringen på detta kan vara att religion och samhälle var mer sammanflätade i den förkristna perioden. Religion genomsyrade samhället också under 1200-talet, men staten blev i större grad skild från kyrkan, och medan kyrkan tog sig av de religiösa aspekterna i samhället så arbetade kungen i större grad med lovgivande och utövande makt. Därför blir det mindre vanligt att kungen utförde religiösa ritualer i sitt ämbete som kung,

men han deltog i några av dessa ceremonier för att visa att han stod över folket, och därmed för att legitimera sin makt. Detta skall jag genomgå mer i kapitel 4.

Genom att legitimera kungens makt som ett ämbete givet av Gud direkt, kunde kungen fokusera på att styra samhället, medan kyrkan tog sig av de religiösa aspekterna som de geistliga fick utöva. Det var självklart en blandning av kyrka och stat i samhället, lagarna baserades på den kristna tron och skatt betalades till både kyrka och stat. Men kungens religiösa funktion gick gradvis över till kyrkan. Detta menar jag är en av förklaringarna på varför det är fler tecken på att kungen hade en förkristen tid än under 1200-talet. Men det kan också tänkas att det var kyrkan som önskade markera denna skillnad mellan kungen som en utövare av statlig makt, och kungen som en geistlig. Om kungen skulle ges för mycket makt, både som härskare och religiös ledare, skulle det bli svårare för kyrkan att försvara sin egen position i samhället. Därför kan det tänkas att det är kyrkan, som efter att ha opererat för att införa en kristen kungaideologi i Norge och på Island tillsammans med kungen, behöver arbeta för att säkra att kungen inte får en alltför sakral ställning. Om det tidigare funnits idéer om en sakral kung i den norröna perioden där kungen hade prästliga funktioner fasas dessa ut. Men det kan också tänkas att kungen inte hade prästliga funktioner i förkristen tid, utan att detta är senare omskrivningar eller tolkningar som gjorts under 1200-talet när de muntliga källorna blivit nedskrivna. Jag menar dock att det är mest troligt att kungen har haft en prästlig funktion i den förkristna perioden, men att dessa funktioner gradvis har överförts till de geistliga under medeltiden för att skapa en maktbalans mellan kyrka och stat. De källor jag har sett på stöttar denna förklaring då det är spår av att kungen hade prästliga funktioner i förkristen tid, men inte i de samtidskällor jag har studerat. Det är därför inget som tyder på att kungen hade en funktion som präst under 1200-talet, och det kan därför heller inte användas som ett argument för att kungen blev sett på som helig med utgångspunkt i min tidigare fastslagna definition. Denna konklusion är på linje med Claus Krag som heller inte finner spår efter en sakral kung i Norge eller på Island på 1200-talet.

Kapitel 3

I detta kapitel skall vi undersöka om kungen blev uppfattad att kunna påverka fertiliteten i jordbruket, antingen genom att stå i kontakt med Gud, eller genom att själv vara en slags jordisk inkarnation av en gud. Eftersom ett sätt för folket att eventuellt kunna få kungen till att påverka jordbruksfertiliteten var att ge honom gåvor, blir två av kriterierna från min definition behandlat i detta kapitel då de kan vara beroende av varandra; *Kungen har möjlighet att påverka fertiliteten i jordbruket* samt *Befolkningen utväxlar gåvor med kungen med utgångspunkt i att de önskar att kungen skall åstadkomma goda villkor för avlingarna*. Vi skall både analysera texterna efter sägnen om att kungen påverkade jordbruksfertiliteten eller vädret för att indirekt kunna inverka på avlingarna, eller efter händelser där han i egenskap av att stå i kontakt med det gudomliga på ett eller annat sätt utförde mirakel som gav bättre eller fler skördar. Vidare är det intressant att se på om kungen utförde offerceremonier. Detta skulle i så fall kunna tolkas som att kungen var helig, men också som att han omvandlade ekonomisk makt till politisk makt.

3.1 Kungen har möjlighet att påverka fertiliteten i jordbruket

Symbolik var vanligt under medeltiden, och genom att se efter motiv som ofta förbands med kungen och också det sakrala, så kan vi eventuellt tolka detta som att samma symbol betyder att de objekt som ses tillsammans med subjektet då får en del av dennes betydning. Problemet är att det inte alltid kan sättas ett likhetstecken mellan subjekt och objekt, samt att symboler kan tolkas i flera olika rättningar eller ha mer än en betydning. Till trots skall vi se på några av de vanligaste symbolerna, och hur de skulle kunna tolkas.

Skírnismál

Det är flera symboler som går igen i Skírnismál; äpple, ring och stav. Även om texten har funnits sedan 800-talet, så menar några forskare att en del av symbolerna har tillkommit, eller fått en större viktläggning, först när texten nedtecknades på 1200-talet, och således bär prägling av medeltidens språk- och symbolbruk. Det diskuteras om dessa mytologiska symboler har en ikonografisk betydning som härskartecken i kungaideologin.

Sophus Bugge argumenterar för att äpplen med den betydningen att de är symboler för fruktbarhet är en relativt sen symbol i norrön mytologi⁴⁸ och menar att den idén om dem snarare kommer från andra delar av Europa. Speciellt irländska folkhistorier blir framdraget som exempel, och dessa i sin tur är ofta nedskrivna i kloster och har sitt ursprung i de judiska-kristna nedteckningarna om Edens hage. Här representerar de fruktbarhet eller kungasöner. Därmed skulle äpplet i Skírnismál kunna vara en senare tilläggelse, eller ha fått vidlagts en större betydning för att man önskade att koppla de norröna berättningarna till en kristen kung. Det finns motargument mot detta, bland annat är det fullt möjligt att människorna i Norden kände till äpplet och förknippade det med specifika egenskaper redan innan medeltiden, och således redan la vikt vid det i den norröna mytologin. Dock var äpplet en viktig ikonografisk symbol för europeiska härskare redan under antiken, och eftersom det var en kulturell utväxling mellan Norden och resten av Europa redan under vikingatiden så är det fullt möjligt att detta var känt i Norden och av författaren till Skírnismál. Kungar lät avbilda sig med äpplet som en symbol på sin överlägsenhet. Oavsett om äpplet är en äldre eller nyare del ved nedtecknandet av texten så är det intressant att författaren har tagit med denna del, och det kan tyda på att han försökte knyta kungen till en fruktbarhetsideologi. Frågan är då när äpplet som symbol har kommit in i berättelsen, fanns det redan med under förkristen tid, eller är det en senare konstruktion? Och har äpplet som symbol i så fall haft samma betydning både i den norröna och kristna epoken?

Kungasagorna

I Ynglingasagans 33:e vers skriver Snorre att;

I hans dager var det gode åringer i Svitjod⁴⁹, Anund var en konge så vennesæl som få.⁵⁰

Snorre skriver att det var goda avlingar under den tid som Anund var kung. Vi vet inte om de goda avlingarna beror på kungen, men det är möjligt att tolka det så. I så fall skulle detta kunna indikera att avlingarna har ett sammanhang med kungens möjlighet att påverka fertiliteten i samhället, vilket skulle kunna vara ett uttryck för att han är helig, eller står i kontakt med högre makter och indirekt kan påverka fertiliteten i jordbruket. Denna

⁴⁸ Steinsland (1991:135)

⁴⁹ Svitjod var antagligen Ryssland.

⁵⁰ Snorres kongesagaer, s 28

framställning av kungen som en person som kunde ge goda skördar kan vara både ett uttryck för medeltida kungaideologi, men skulle också kunna vara en förkristen idé⁵¹ som Snorre för vidare. Oavsett så kan det argumenteras för att kungen blev förväntad att kunna påverka fertiliteten i jordbruket på 1200-talet eftersom Snorre väljer att återge denna kunskap, det vill säga att den passar med föreställningen om kungen som man hade på 1200-talet, även om det skulle vara en tanke från förkristen tid.

Kungaspegeln

Jag har inte lyckats finna något konkret i Kungaspegeln som visar till att kungen skulle kunna påverka jordbruksfertiliteten. Dock nämns en slags naturlära som modell för hur kungen skall handla. Kungen skall vaka över människorna, på samma sätt som Gud vakar över naturen.⁵² I köpmansbolken står det beskrivet hur naturen är byggd upp och att allt och alla har sin plats och funktion. I det första naturavsnittet (7.10-13.6) beskrivs hur ordningen härskar i naturen och att alla skapningar, inkluderat människan, har sin bestämda plats och skall foga sig under Gud. Vidare förklaras att alla människor skall lära sig genom att betrakta naturen och erkänna Guds vägar.⁵³ Också kungen skall be, och eftersom han representerar Gud på jorden, skall han regera genom att studera naturen. Det står inte explicit att kungen skall be för att kunna påverka jordbrukets fruktbarhet, men han skall ta utgångspunkt i naturen när han skall be eller styra samhället. Detta lämnar det öppet för många tolkningar, både att kungen tros kunna påverka fruktbarheten, eller att han inte nödvändigtvis kan det.

Håkon Håkonssons saga

Det året Håkon Håkonsson blev krönt till kung står omtalat som ett speciellt år i hans saga. Det är ett av få ställen i sagan där mirakel blir nämnt, i övrigt är de nästan hela sagan byggd på skriftliga källor och handlar om händelser som kan kontrolleras i andra texter, till exempel brev, lagar och kontrakter. Därför är det intressant att notera sig att miraklet är att finna när hans kröning skall beskrivas. Det kan tyda på att kröningen var mycket viktig. Själva kröningsceremonin står det inte mycket om, men händelser i naturen som författaren menar är en konsekvens av att kungen krönas är beskriven. Detta kan tolkas som att man

⁵¹ Hultgård 1993

⁵² Bagge (1979:206)

⁵³ Bagge (1979:212)

antingen trodde att kungen kunde påverka jordbruksfertiliteten genom att vara höjd över folket och stå i kontakt med det gudomliga, eller att man önskade få människor till att tro detta. Jordbruksfertiliteten har genom historien varit viktig i de flesta kulturer eftersom mat var ett grundläggande basbehov som behövde täckas. En härskare som lät befolkningen svälta var populär. Så genom att författaren skriver att kungen kunde påverka jordbruksfertiliteten, och det på ett positivt sätt, blev kanske sett på som avgörande för att folket skulle godta honom som rättmässig härskare. Att händelsen kopplas till själva kröningen, till trots av att kungen redan styrde landet, kan tolkas som att Gud gav sitt slutgiltiga bevis på att kungen var den rätta att inneha sitt ämbete.

Vi kan läsa följande;

*Gjeve menn med glede hilste
det gode år da trær og fugler
to ganger bar i samme sommer,
synlig tegn på kongens hede.*

Detta betyder att det året Håkan blev kung blev ett ovanligt bra år för jordbruket. Träden bar frukt två gånger och fåglarna la ägg två gånger. Detta kan utdjupas som att kungen hade Gud på sin sida, och att det bara fanns en rättmäktig kung. Guds nåde gjorde därför att jordbruksfertiliteten ökade, och kungen kan därför ha ansetts ha kunnat påverka avlingarna i egenskap av att vara guds utvalda ställföreträdare på jorden, det vill säga helig.

Det är ytterligare en passage;

*Trær blomstret
Tvende ganger
-tro mitt ord-
på én sommer,
og villfugl
verpet atter
sine egg
i sommervarmen,*

*da ærekjær
enehersker
kaltes ved*

*kongenavnet,
og hans lykke,
lov og heder
vokse fikk
fritt til topps*

Det står att träden blommade två gånger, och att vildfåglar värpte två gånger på en sommar. På detta sätt skulle kungen alltså ha förlängt säsongen, och fått alla fåglar till att bli befruktade en extra gång, vilket är omöjligt. Det är intressant att det inte är det människoskapade jordbrukssystemet som blir påverkat, utan den vilda naturen, som människor inte råder över. Vidare kan vi läsa att;

*Hvermann så
at sol og stjerner
hilste glad
hedersnavnet
som ble gitt
til gjevingen
på himmelbund
havomkranset⁵⁴*

Denna sista vers handlar inte om jordbruket, men är knuten samman eftersom slutraderna i förra versen berättar att den vilda naturen blev påverkad av kungens kröning, och slutversen visar att också himlen och universumet, som är en del av naturen som människan inte kan påverka, också blev affekterat av kungens kröning.

3.2 Befolkningen utväxlar gåvor med kungen med utgångspunkt i att de önskar att kungen skall åstadkomma goda villkor för avlingarna.

Skírnismál

Äktenskapet mellan Frej och Gerd i Skírnismál reglerar inte direkt en gåvoutväxling, men om vi väljer att se det i ett vidgat perspektiv kan vi tyda det som att det handlar om att ingå

⁵⁴ Håkon Håkonsson saga, s.46-47

en allians. Frej är en Gud, och han gifter sig med en jätte. De får avkom tillsammans, sonen Fjolnir, som också omtalas i Snorres kungasagor. Avkommet är normalt, vilket skulle kunna betyda att det är accepterat att ingå allianser för en kung med en kvinna av lägre börd, men inte omvänt. När det omvända sker i mytologiska berättelser, blir avkommet ofta en person som har ödeläggande egenskaper, till exempel Loke. Därmed kan dikten vara med på att visa att alliansingåelser där mannen är av högre börd är socialt accepterat, och att kungen anses ha denna rätt. Om det kan tolkas som att kungen är heligt kan diskuteras, men det sker en form för flyttning av politisk makt vid en alliansingåelser, och dikten är med på att legitimera denna överföring av makt.

Kungasagorna

Snorre skriver i den åttonde versen i Ynglingasaga att;

I hele Svitjod gav de Odin skatt, en penning for hver nese, og han skulle verge landet for dem mot ufred og blote for dem til godt år.⁵⁵

Kungen skulle motta pengar för att i utbyte ge folket beskydd mot yttre faror. Denna gåvoutväxling kan ses på som en omgöring från ekonomisk till politisk makt. Kungen kunde inneha en armé som han tog betalt för att använda. Men det står inte skrivet om han hade denna armé, så det är möjligt att människorna skulle ge kungen gåvor för att han skulle använda sina övernaturliga krafter för att försvara dem mot yttre fiender. Vi vet inte om denna strof är en levning från de förkristna källorna, en omskrivning av Snorre, eller om han helt själv har kommit upp med denna linje. Oavsett så står den där, och hade den inte passat med den bild Snorre önskar förmedla så hade den antagligen censurerats bort. Därför säger linjen oss något om vad 1200-talets skriftliga källor önskar förmedla. I ett annat stycke härledes kungen tillbaka till Odin i släktleden, och genom att skriva att alla människor offrade till Odin, kan man också legitimera varför de fortsatt skall offra eller på annat sett ge ekonomisk eller politisk stötta till kungen. Han är i släkt med Odin, och han är också en slags halvgud på jorden, alternativt har han fått sitt ämbete från en gud, och skall därför offras till eller motta gåvor. Gåvoutväxling som ett politiskt verktyg för att omvandla ekonomisk makt till politisk makt, det vill säga köpa sig stötta, var vanligt under vikingatiden och levde antagligen vidare i det medeltida samhället. Kungen och hans

⁵⁵ Snorre, s. 9

undersåtar var alltså beroende av varandra, och det är mycket möjligt att Snorre har önskat förmedla detta system som antagligen fortfarande genomsyrade samhället på 1200-talet. Därmed kan det tänkas att strofen har en förkristen upphov, och att Snorre valt att ta den med eftersom den bidrar till att upprätthålla och legitimera en karakter i samhället som redan existerar.

Kungaspegeln

Jag har inte funnit något som indikerar hur en eventuell gåvoutväxling skulle föregå i Kungaspegeln, och det var heller inte förväntat eftersom Kungaspegeln är en text som regalerar andra saker än detta. Eftersom kungen har fått sin makt från Gud behöver han nödvändigtvis inte omvandla ekonomisk makt till politisk makt, och därmed blir det heller inte viktigt att klargöra hur detta skall regleras i texten.

Sammanfattning

Det är möjligt att finna passager eller indikationer på att kungen blev framställd som att kunna påverka jordbruksfertiliteten både i de förkristna texterna och i sagorna. Den enda text där jag inte hittar indikationer på att kungen kunde påverka jordbruksfertiliteten är i Kungaspegeln. Detta reser flera frågor och alternativa förklaringar. Är framställningen av kungen som en person som kan påverka jordbruksfertiliteten en förkristen eller kristen idé? Om det är en förkristen idé, varför blir den då vidareförd? En förklaring skulle kunna vara att den mentala föreställningen om kungen som en person med dessa egenskaper är så utbred i befolkningen sedan förkristen tid att det är enkelt att vidareföra den, den anses vara så vanlig att ingen vill få för sig att ifrågasätta detta. Vidare kan det ha varit ett vanligt argument för att kungen är helig och är legitim till sin särställda position i samhället, att det blir naturligt att omtala detta i flera kungasagor och andra skriftliga verk. Orsaken till att jordbruksfertiliteten inte nämns i Kungaspegeln kan vara att boken inte fokuserar på den aspekten av kungen som helig eftersom det anses vara allmänkunskap att kungen kan påverka jordbruket, och därför fokuserar man istället på de juridiska aspekterna av kungens ämbete, och använder historiska argument, till exempel bibliska händelser, för att förklara varför kungen står över andra människor. Jag menar att det antagligen fanns en syn på kungen som en person som hade möjlighet att kunna påverka jordbruksfertiliteten redan i det förkristna Norge och Island eftersom det står omtalat både i förkristna och kristna

berättelser. Det är inte utmärkande för den kristna kungaideologin själv att kungen skulle ha mandat till detta, och hade det brutit med den kristna kungaideologin i för stor grad så hade dessa passager censurerats bort när de muntliga källorna skulle transkriberas till skriftspråk. Det kan vara så att det är nya idéer som blir infört samtidigt som kristendomen, men andra typer av källor såsom arkeologiska rester och runskrift tyder på att det har existerat en fertilitetskultur i det förkristna Skandinavien. Men dessa gamla idéer bryter inte med kristendomen, utan är kanske rent av med på att legitimera kungen som en rättmässig härskare, och därför blir de passager som visar att kungen kunde påverka jordbruksfertiliteten, vidareförd under 1200-talet.

Kapitel 4

En av punkterna i definitionen för att kungen var helig är att han hade ett eget uppsätt med regler som han skulle följa eftersom han stod över andra människor i den världsliga hierarkin och var ett bindled mellan folket och Gud. Jag skall därför undersöka om vi kan finna egna regler beräknade på kungen i mina källor, och avsnitt som visade att kungen genomförde olika typer av ceremonier. Orsaken till att båda punkterna från min definition; *Kungen har ett eget uppsätt med regler* samt *Kungen utför olika ceremonier; kröning, offring* blir diskuterade i samma kapitel är att regler och ceremonier ofta hängde samman. Några regler kan bli nästan som ritualer eftersom de förväntas följas precist, och avvik är otänkbara. Några regler måst också efterföljas i en bestämd ordning, och avståndet mellan regler och ritualer blir då tunn.

4.1 Kungen har ett eget uppsätt med regler

Kungasagorna

Snorre gör redo för att kungen under ceremoniala fester i Norge och Ryssland skulle uppföra sig på ett bestämt sätt med hänsyn till att han var kung. Han skulle bland annat sitta på en upphöjd tron. Detta blir beskrivet i redogörelsen för fester i Trønderlag.⁵⁶ Också hur han skulle äta och dricka var viktigt. Att det fanns seder för människor som tillhörde de olika samhällsklasserna var i och för sig inte unikt varken för området eller också tidsepoken. Men det är intressant att se att kungen skulle vara placerad på ett bestämt punkt i rummet, nämligen på tronen, och därmed vara upphöjd över alla andra. Det kan dras paralleller till att gud sitter på en tron och är höjd över folket, och har egna regler som han följer.

Kungen skulle också gå på en röd matta. Detta var för att beskydda gräset eftersom kungen var helig och gräset kanske inte skulle gro igen om kungen trampat på det. Seden med en röd matta lever kvar än i våra dagar och anses vara högtidlig, även om dess original betydning har fallit bort.

Kungaspegeln

⁵⁶ Sundqvist (1991:209)

Kungen var höjd över folket, och detta kommer till uttryck flera ställen i Kungaspegeln. Till skillnad från andra människor skall kungen använda stora delar av dygnet till att meditera. Han skulle också befatta sig med sysslor såsom att upprätthålla ordning i samhället och vara den dömande och utövande kraften i sitt ämbete som Guds ställföreträdande på jorden. Till skillnad från Kungasagorna så står det inte explicit förklarat hur kungen skulle uppföra sig under festligheter eller ceremonier, ej heller hur han skulle placeras. Men boken är en avhandling som i första hand tar för sig hur och varför kungen har den makt och position i samhället som han har, samt hur han skall utöva denna makt.

Kungen skall ingå äktenskap, det är av vikt eftersom han skall bygga allianser och skaffa sig söner som kan ärva tronen. Tronärvarlagen från 1163 visar att det är av vikt att kungen får ättlingar, och dessa dikter är med på att bygga upp bilden av kungen som helig, hans rätt till tronen, samt att hans söner skall ärva tronen och dess makt eftersom de är av samma blod som kungen.

4.2 Kungen utför olika ceremonier; kröning, offring.

Ceremonier

Kröningen av kungen som en del av en kristen ceremoni blev vanlig på 1200-talet. Då blev också den kanoniska laggivningen vanlig. Kröningen skulle föregås av en biskop och detta var inspirerat från andra, sydligare europeiska kungadömen. Andra ceremonier som kungen skulle kunna utföra eller vara en del av är offring, och det finns det flera exempel på. Som tidigare nämnt under kungens funktion som präst så blir både kung Dag och kung Granmar omtalade när de utför rituella handlingar i form av offring. Kung Dag gör det för att säkra kungadömet mot förestående faror när han offrar en galt för att finna sitt medium, medan kung Granmar gör det som en del av en rituell kalender. Vi skall här se vidare på själva ceremonierna, hur och varför de genomfördes.

Eddadikterna

Ceremonier som kröning och offring blir inte omtalat, däremot är det fokus på äktenskapsingåelse, något som kan tolkas som att det är det vi finner rester av i de norröna muntliga överlevningarna, och därmed är det som textförfattarna har byggt på när de har nedtecknat dessa överlämningar. Det är möjligt att det helt enkelt inte har varit en fokus på

att kungen skall utföra dessa ceremonier under 1200-talet, och författaren har därför inte haft något intresse av att nedteckna detta, eller omskriva texterna för att kunna legitimera kungens makt i förhållande till detta. När vi läser dessa texter är det främst hieros gamos och kungens genealogi som har varit i centrum, vilket jag skall diskutera i ett senare kapitel. Att vi inte finner några ceremonier omtalade betyder inte att kungen inte utförde dem, eller var med på att framställa kungen som helig, men de kan ha varit av underordnad vikt. Det kan också vara så att de ceremonier som blev vidareförde i de muntliga traditionerna avviker i så stor grad från de kristna idealen att de har blivit uteslutna under översättningsarbetet från muntlig till skriftlig framställning, det vill säga att ceremonierna censurerades bort. Det kan också vara så att de ceremonier som är viktiga i den kristna kungaideologin inte existerade i det förkristna samhället, och att kungen inte legitimerade sin makt med hjälp av den typa av ceremonier och symbolanvändning. I så fall skulle det inte finnas något att skriva ner, och 1200-talsförfattarna har heller inte gjort sig besväret att dikta upp dessa händelser.

Kungaspegeln

I Kungaspegeln står det att kungen måste vara medveten om sin makt och sin upphöjda position, och att han därför skall följa ett uppsätt med ritualer och symboler för att demonstrera sin höga position i samhället. Kröningsceremonin var en viktig del av detta, men Kungaspegeln poängterar att en kung som ännu inte blivit körnad ändå var Herrens salvade, det vill säga att det inte var ceremonin i sig själv som legitimerade kungens makt, utan det att han fått detta ämbete från Gud själv.⁵⁷ Det innebär att kungen inte absolut var tvungen att krönas, men blev detta som ett led i att framställa honom som gudomlig och upphöjd över folket. Kungaspegeln användes som ett slags riktverk för hur kungen skulle uppträda, i tillägg till att vara ett propagandaverk för kungen. Vi finner flera exempel på detta i Håkon Håkonssons saga nedanför.

Det är möjligt att finna spår av salvning i Kungaspegeln, även om detta är omdiskuterat. Det är främst två inslag som skulle kunna tyda på detta; I kungabönen kan delar tolkas som ett slags kröningsritual, och uttrycket *kristr drottins* (Herrens salvade) som ändvänder om kungen skulle kunna betyda att det förutsätts att kungen är salvad.⁵⁸

⁵⁷ Bagge (1979)

⁵⁸ Bagge, Sverre (1979:86)

Tolkningen av kungabönen som en typ av kröningsritual kan användas som ett argument för att det fanns en uppfattning av kungen som helig och att han därför skulle utföra eller delta i ceremonier som var förbehållet honom. I kröningsritualen kan vi läsa; *Du blir förändret til et annet menneske*. Detta kan tolkas som att kröningen gav kungen en särställning och egenskaper som inte kunde tas ifrån honom. Han slutade vara en vanlig människa, och blev en kung med ett ämbete givet av Gud,⁵⁹ och skulle stå till ansvar endast för Gud.

Ordbruket som henspelar på att kungen är salvad behöver inte betyda att kungen är det. Det kan vara ett ordbruk som författaren använder sig av eftersom han är en lärd person och därför tar efter andra europeiska kungadömens ordbruk. Men det kan också vara så att det förutsattes att kungen var salvad eller krönt, och eftersom kungen står omtalad i texten som detta, så skulle källan kunna användas som ett argument för att kungen deltog i bestämda ceremonier. Den hermeneutiska tolkningen är svår att fastslå, ordbruket kan vara annorlunda idag jämfört med under 1200-talet, och ha en helt annan betydning.

Håkon Håkonssons saga

I Håkan Håkonssons saga ges det en detaljerad beskrivning av kröningen och den efterföljande festen den 29 juli 1247. Det var en viktig politisk händelse eftersom den gjorde kungen till en jordisk "Kristus".⁶⁰ I tronärvarlagen från århundradet före kan vi se att kungen svärjer trohet till kungen och att tronen skall nedärvas i släkten. Tankegången här kan vara att kungen har fått värvet att vara guds ställföreträdande på jorden, och det är ett värv som hans söner skall ärva, det vill säga att kungen har en pakt med gud. Under själva ceremonin hade kungen på sig speciella vigselkläder, som han tog av efter kröningen. Han tog istället på sig en kunglig skrud och kungakrona som han bar resten av dagen, vilket kan tolkas som att han gick från att vara en del av en helig gemenskap med Gud till att ikläda sig kungens kläder, och då vara en slags ställföreträdare för gud på jorden.

Gästabudet varade i tre dagar. Firandet av kungen med religiösa inslag kan ha fungerat både som en maktdemonstration av kungen inför sina undersåtar, men också som en

⁵⁹ Bagge, Sverre (2005:155); Tveitane, Mattias (1971:57).

⁶⁰ Sigurdsson (2008:139)

propagandaakt där han legitimerade sin makt som givet av Gud. Själva kröningen utfördes av en kardinal, det vill säga en religiös person som stod högt i den kyrkliga hierarkin. Kardinalen kan ses på som en person som tack vare ett ämbete och tillgång till religiösa texter har upparbetat sig en viktig position i kyrkan. Auktoriteten till kardinalen bygger på att han är specialist på religiösa texter, och har möjlighet att fungera som kontaktledet mellan det jordiska och det överjordiska eller heliga. Gjerdrum argumenterar för att det tack vare att en kardinal utför ritualen som kröningen faktisk är, är med på att bidra till att kungen uppfattas som höjd över det jordiska⁶¹, samtidigt som kungens band till kyrkan stärks och framvisas.

Kröningen kan också användas för att visa att den kristna kungen står i direkt förbindelse med gud. Det att kröningen av Håkon Håkansson är så detaljerat beskriven kan tyda på att det var en mycket viktig händelse i Norge under 1200-talet. Den kristna kungaideologin var baserad på att kungen innehade ett ämbete som var stiftat av gud.⁶² Kröningsceremonin var det som gav kungen makt från gud, och detta skedde under salvingen. Kungen slutade vara en individuell människa och blev istället en slags ställföreträdare för Gud på jorden, det vill säga att han blev en kung med ett ämbete givet av Gud. Som tidigare nämnt så blev han därmed endast ansvarig inför Gud själv, inte inför andra människor på jorden, som han därmed också då stod över hierarkiskt. Det innebar också att det å sätta sig upp mot kungen, var att sätta sig upp mot Gud. Mattias Tveitane skriver att *Den salvede konge står under spesielt guddommelig vern, som ingen ustraffet kunne krenke. Intet var verre enn å sette seg opp mot ha.*⁶³ Detta innebar i realiteten att kungen hade odiskuterbar makt och att han inte kunde ifrågasättas.

Kungens död och påföljande begravning kan också studeras för att tolka hans deltagande i ceremonier. När en kung dog skulle han gravläggas och hans minne skulle hedras, på samma sätt som Jesus Kristus gravlades. Bland annat Sverres saga och Håkans saga tyder på att kungen själv var med och planlade sin begravning, bland annat kan vi läsa följande i Sverres saga; *ansiktet hans var udekket under begravelsen slik som han hadde bedt om.*⁶⁴ Det kan diskuteras varför kungen skulle hedras också efter att han var död. Gjerdrum

⁶¹ Gjerdrum, Elisabeth (2011:24)

⁶² Helle, Knut (1995:24)

⁶³ Tveitane, Mattias (1971:51-52)

⁶⁴ Sverres saga (s.238)

argumenterar för att han ansågs vara kung fram till att han var gravlagd,⁶⁵ mens andra teorier går på att folket, och då speciellt hirdmännen, skulle ha möjlighet att visa sitt troskap. Det kan också tänkas att om kungen ansågs vara helig, så hade han makt också efter sin död, och skulle därför fortfarande hedras. Kungarna blev gravlagda i kyrkan, det var vanligt att kungarna murades in i väggarna. Detta kan vara ett argument för att kungen ansågs vara helig, kungen stod närmare Gud än andra människor, och skulle därför begravas i Guds hus. Samtidigt kan vi tänka oss att ritualet kring gravläggningen av kungen kunde fungera som propaganda för kyrkan, då bandet mellan kyrka och kung blev stärkt. Det kan också tänkas att det å gravlägga en kung i kyrkan var med på att upprätthålla den sociala hierarkin, då endast människor i det översta skicket av samhället fick denna möjlighet.⁶⁶

Sammanfattning

Eddadikterna nämner inte att kungen utför ritualer eller har ett eget uppsätt med regler, till skillnad från de kristna källorna där vi kan finna många exempel på detta. Idén om att kungen har fått sin makt från Gud och att han innehar ett ämbete är en importerad idé från det antika samhället som vidareförts från Karolinerriket, men denna idé kom antagligen inte till Skandinavien förrän under slutet av vikingatiden. Därmed är tankar om att kungen skall ha ett eget uppsätt med regler ny i det förstånd att det är en kristen föreställning. Detta kan vi se tydligt i Kungaspegeln som är Norges första verk i Furstespegelgenren. Furstespeglar tar för sig hur härskaren skall regera och innehåller därför regler för hur kungen skall uppföra sig, samt hur andra skall agera när de möter kungen. Dessa regler är med på att underbygga föreställningen om kungen som stående över resten av befolkningen och legitimera hans makt. Också kungasagorna har regler för kungen och återger ceremonier. Det tyder på att det var viktigt med kungliga ceremonier för att visa att kungen hade rätt till kronan. Till exempel skrivs det inte mycket om själva kröningen av kung Håkon Håkonsson, men diskussionen om att han skall krönas är detaljerat återgiven. Antagligen beror det på att det var viktigt för Håkon att bli krönad för att visa att han var den rättmässiga kungen. Det var inte en självklarhet eftersom det var sått tvil om han var i biologisk släkt med sin angivliga far, kung Håkon Sverresson. Genom att biskopen gick med på att krona honom, blev det godkänt att han var kung Håkon Sverressons biologiska son, och blodsband var viktigt för att ha krav till

⁶⁵ Gjerdrum, Elisabeth (2011:35)

⁶⁶ Gjerdrum, Elisabeth (2011:33)

tronen. Detta kan juridiskt härledas till Tronärvarlagen från 1163. I kapitel 5 diskuterar jag punkten om att kungen blev sett på som en jordisk inkarnation av Gud, eller som Guds son eller ställföreträdare på jorden, och om detta kan ha bidragit till synen på kungen som helig. Oavsett så var argumentationen för att Håkon Håkonsson skulle krönas, viktigare än hur själva ceremonin genomfördes, vilket kan tyda på att det att vara krönt till kung hade stor symbolisk betydning på 1200-talet, och det var antagligen med på att understräcka kungens sakrala ställning i samhället.

Kapitel 5

I detta kapitel skall vi se på om vi kan finna spår efter att kungen ansågs kunna utföra ett *hieros gamos* eller vara Guds son eller ställföreträdare på jorden. I den kristna tron har Jesus blivit född av en människa, Jungfru Maria, som har blivit befruktad av en gud. Detta samspel mellan en gud och en icke-gud kallas *Hieros gamos*⁶⁷ och är vanlig i den kristna tron. Men man finner den också i andra religioner, bland annat den norröna. De två punkterna i min definition; *Kungen firade ett hieros gamos med mytiska varelser* och *Kungen skulle anses som en gudomlighet och blev ofta sett på som gudens son* blir genomgångna i samma kapitel. Eftersom möjligheten att kunna fira ett hieros gamos främst kännetecknas av människor som kan anses stå i kontakt med det gudomliga eller vara höjd över vanliga människor, kan detta användas för att visa till att kungen blev sett på som sakral. Övergången från sakral till gudomlig kan diskuteras, men eftersom de är länkade till varandra, har jag valt att diskutera båda punkterna i detta kapitel.

5.1 Kungen firade ett *hieros gamos* med mytiska varelser.

Eddadikterna

Hierogami-myten kan ha flera funktioner, och det att vi finner den både i förkristen- och kristna framställningar tyder på att den har varit viktig både för att visa till att härskaren är som skapt för att regera eftersom han antingen kan ingå ett hieros gamos med mytologiska skapningar, eller själv är ett resultat av detta. Hieros gamos kan också tolkas som en modell för hur och varför härskaren bör ingå ett äktenskap, själva äktenskapet kan ha en viktig funktion i och med att det befäster relationer som är viktiga för att kungariket skall kunna stärka sina band med andra områden, och för att kunna föra tronen vidare. När en kung gifter sig med en kvinna från ett annat område så är hon inte en mytologisk varelse, men det att i sig själv komma från ett avlägset område kan ha varit nog i sig själv i en tid då människor inte färdades många mil från det område de blev födda i. Ett exempel på detta är att Harald Hårfager ingår ett äktenskap med Snöfrid som är same;

⁶⁷ Hieros gamos är en förening av en gud och en kvinna som resulterar i ett avkom. Det omvända förhållandet kan också förekomma, men är mindre vanligt.

*Kongen festet Snøfrid og giftet seg med henne, og elsket henne så bort i ørske at han gikk ifra allting, riket og alt det han burde se etter der.*⁶⁸

Steinsland skriver att Hierogami-myten också kan användas som modell för traditionen om att det bästa fursteämnet är det som är skapt mellan en högättad far och en lågättad mor. I norrön litteratur är kvinnan gärna en jotun, träl eller tjänstekvinna, och i den kristna tron blir detta också genskapat till exempel när jungfru Maria som är en fattig, lavstatus-kvinna ingår ett hieros gamos med Gud. Därför kan hieros gamos som framställs under medeltiden om muntliga överlevningar från norröna historier vara önskliga att återberätta, och kan vara med på att visa att den kristna kungaideologin under 1200-talet bar spår av detta.

Kungasagorna

I Snorres Ynglingasaga kan man läsa att både Ynglingaätten och Ladeättens furstar nedstammat från Hierogami-myten. Han gör rede för att Fjolne⁶⁹ är son av Frej och Gerd, och att Säming är son av Odin och Skade.⁷⁰ Det är återgivet;

Njord fikk ei kone som het Skade, hun ville ikke ha noe samliv med ham så hun giftet seg så med Odin; de hade mange sønner, en av dem het Sæming, om han laget Øyvind Skaldespill dette:

*Med jernskogsmøy
æasers ættefar,
skaldguden,
en skattjarl avlet,
da disse to,
stridsmenns venn*

*og Skade, byggde
i Manneheimen;
og mange andre
sønner fødte
skigudinnen*

⁶⁸ Snorre s. 65

⁶⁹ Det är oklart om *Fjolne* är en faktisk person eller ett historiserat gudanamn. Se Krag 1991.

⁷⁰ Gro Steinsland argumenterar för att det i norrön tro var vanligt att betrakta kungar som avkom till gudar i *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi*.

*fra fjellet Odin*⁷¹

Också passagen om at Frej och Gerd fick barn ihop;

*Frøy bygde et stort hov i Uppsala [...]. Gerd Gymesdotter het hans kone, deres sønn het Fjolne.*⁷²

Snorre har som vi vet skrivit ned muntliga överlämningar och att vi finner flera *hieros gamos* i förkristna berättelser är därför inte konstigt. Vi har sett att Edda-dikterna innehåller *hieros gamos*, och vi vet att detta var vanligt i många andra religioner och samhällen. Så samlivet mellan en gud och icke-gud, eller kung och mytologisk varelse är därför inte uppsiktsväckande. Det som däremot är intressant är att Snorre väljer att ta med dessa berättelser i sina texter. Om de hade brutit med den kristna tron eller den kristna kungaideologin så hade han antagligen censurerat bort dem. Vi kan heller med säkerhet inte veta om faktiskt var *hieros gamos* i de norröna dikterna, det är möjligt att det är kristna inslag som Snorre lagt till för att kunna visa till kungens helighet, vilket i så fall skulle betyda att *hieros gamos*-myten i det norröna samhället inte existerade, utan är en kristen omskrivning av de förkristna berättelserna.

Kungaspegeln

Jag har inte funnit något som tyder på ett *hieros gamos* i Kungaspegeln. Detta kan ha flera orsaker, till exempel att det inte blev uppfattat som viktigt för att legitimera kungens makt och därför inte har tagits med. Å andra sidan är Kungaspegeln en bok som gör rede för hur kungen, hirden och köpmannen skall leva sina liv och vilka plikter de har. Då läggs det inte vikt på hur de skall leva sina liv på det äktenskapliga planet, och det kan vara förklaringen till varför vi inte finner något om detta. Eftersom Kungaspegeln inte omhandlar dessa aspekter av livet kan det heller inte användas som ett argument för eller emot att kungen ansågs kunna ingå ett *hieros gamos*.

Håkon Håkonssons saga

⁷¹ Sturlasson s.9

⁷² Sturlasson s. 10

Håkon Håkonssons saga bär präg av att vara en byråkratisk text som lägger vikt på skriftliga källor och korrekt kronologisk ordning. Det är få mirakel och andra övernaturliga händelser, och jag har inte funnit något *hieros gamos* i denna text.

5.2 Kungen skulle anses som en gudomlighet och blev ofta sett på som gudens son.

Walter Baetke har argumenterat mot att strofer skulle ha blivit borta i Ynglingatal. I stället menar han att Ynglingasagan bär prägning av evhemeristiska föreställningar eftersom den försöker visa till en gudaavstamning för de kristna norska kungarna. Om strofer som visar samma genaologi i Ynglingatal som den Ynglingsaga visar har existerat, så skulle detta ha visat att man hade en idé om att kungar nedstammar från gudar som en del av en kristen ideologi falla. Baetke önskar alltså å visa att den gudavstamning som Ynglingasagan berättar om inte är gammal men beror på kristna evhemeristiska föreställningar.⁷³ Men även om Baetke skulle ha rätt i att det inte saknas några strofer i Ynglingatal och att Ynglingasagan därmed visar kristna evhemriserade drag, så möter man andra problem. Genaologien av kungarna är olik i Ynglingatal och Ynglingasaga. Snorre startar med att säga att Yme fick avkom med en jotne⁷⁴, nämligen Odin. Odin fick sonen Säming med Skade⁷⁵, och Säming gav upphov till Njord, vidare, Frej⁷⁶ som fick avkom med Gerd Gymsedotter⁷⁷ ved namn Fjolne. Fjolne fick sonen Sveigde som i sin tur fick Vanlande. Vanlande fick Visbur som i sin tur var far till Visbur. Den genealogiska räckan blir då i manligt led;

Yme

↓

Odin

↓

Njord

↓

Frøy/Yngve

↓

⁷³ Krag, Klaus (1991:86)

⁷⁴ En form av *Hieros gamos*.

⁷⁵ En form av *Hieros gamos*.

⁷⁶ Det är oklart om *Frøy* är en egen gud eller samma gud som *Yngve*.

⁷⁷ En form av *Hieros gamos*.

Fjolne

↓

Sveigde

↓

Vanlande

↓

Visbur

Men det är osäkert om de fyra första kungarna; Fjolne, Sveigde, Vanlande och Visbur är verkliga historiska personer eller om de är historiserade gudsnamn.⁷⁸ Snorre anger Fjolne som son av Frøy, men detta är inte att finna i *Ynglingatal*. Därmed är en möjlig förklaring att Snorre önskar å skapa genaologiskt sammanhängande släktsled som inte fantes i den muntliga norröna traditionen, eftersom man inte var intresserad av att visa att kungar hade gudavstammning i den norröna kulturen.

Diskussionen kring kungarnas död är intressant. Claus Krag skriver i *Ynglingatal og Ynglingasaga*;

Ynglingatal handler om de forskjellige kongenes død eller også om hvor de er hauglagt. Noen slik tradisjon fantes selvsagt ikke om de hedenske gudene! Derfor var det ikke noe innhold som kunne ha fått plass i strofer om dem. Vi ser at Snorre forsøker å bringe omtalen av dem på linje med omtalen av de andre kongene ved å si at både Odin, Njord og Frøy døde sottedød. Men det er etter alt å dømme Snorres eget påfunn, og vi finner ikke noe tilsvarende i ynglingatradisjonen forøvrig.⁷⁹

Krag skriver också att vi inte heller finner liknande ämne i andra samtida texter. Det är endast när *Ynglingasagan* redogör för Frejs död som det är något i texten som skulle kunna komma från *Ynglingatal*. Det är berättningen om Frejs gravläggning;

Frøy ble sjuk, og da sotten ble verre, tenkte mennene hans ut et råd, og lot få folk komme og se ham; så byggde de en stor haug med dør og tre glugger i. Og da Frøy var død, bar de ham til haugen så ingen visste det, og sa til svearne at han levde, de gjemte han der i tre år, og all skatten

⁷⁸ Krag, Claus (1991:86)

⁷⁹ Krag, Claus (1991:89)

helte de inn i haugen, gullet i én glugge, sølvet i den andre, og i den tredje kopperpengene. Da holdt år og fred seg.⁸⁰

Detta tyder på att det är en medeltida tolkning av norröna källor, och att man önskar legitimera kungens makt genom att visa till hans gudomliga avstammning.

Kungen är i kraft av sitt ämbete som är givet av Gud ett slags ställföreträdande för Gud på jorden, och har därmed också makt över människorna. Det står skrivet i Kungaspeglin att kungen ”äger hela riket och likaså allt folk som är i riket”⁸¹. Han har rätt att både döma och utöva straff, det är hans plikt, och här kan vi se paralleller till Gud, som är den dömande och utövande makten i universum. Gud och kungen omtalas båda som herre, och detta kan ha flera orsaker. Det är möjligt att författaren önskar att implementera eller förstärka synen av kungen som Guds son eller ställföreträdande på jorden, men det kan också vara så att han återger en allmänt accepterad syn på kungen, nämligen Guds son på jorden.

I norröna källor är det vanligt att genealogien och släktsföreställningar används för att visa att kungen har en helig avstammning. Detta vidareförs i de medeltida skrifterna, och kan tolkas som att detta accepteras för att det är med på att legitimera kungens makt också i det kristna samhället. Exemplet med att guden Frej äktar jätten Gerd och de tillsammans får sonen Fjelnir, som sedan blir stamfadern till de efterföljande jordiska kungarna visar det var viktigt att framställa kungen som en ättling till gudar under 1200-talet, till trots för att det handlar om norröna gudar. Att författarna väljer att nedteckna detta till trots för att de lever i ett kristet samhälle tyder på att det vill bli accepterat eftersom det är en allmän uppfattning att kungen nedstammar från gudar och därmed har rätt att styra.

Håkon Håkonssons saga

I Håkon Håkonssons saga finner vi något som skiljer sig från framställningen av kungen i Heimskringla. Håkons genalogi går tillbaka till Sverres ätt, men författaren gör inte något

⁸⁰ Snorres kongesagaer, norsk översättning från isländska sida 10.

⁸¹ Sigurdsson (2008:141)

försök på att härleda Håkon till någon Gud. Förklaringen på detta kan vara att Håkon Håkonssons saga är en ny källa, det vill säga att den som tidigare nämnt är nedskriven i den period den omtalar, nämligen 1200-talet. Detta kan tyda på att människor hade blivit mentalt kristna och att det därför var mer hensiktsmässigt att visa blodsband än band till Gud. I och med Tronärvarlagen 1163 blev det viktigt att kunna visa till släktband till en tidigare kung för att kunna legitimera varför man skulle inneha kungatronen, och tanken på att människor kunde nedstamma från en gud blev allt mer avlägsen ju längre ut i kristningsperioden man kom. Å andra sidan var det samtidigt viktigt att kunna visa att kungen stod i kontakt med Gud, och att han hade rätt till tronen eftersom han var insatt på positionen som en ämbetsman som skulle svara inför Gud. Men det är skillnad på att makten var given från Gud, och att kungen nedstammade från Gud. Denna divergering mellan att kungen stammade från Gud och hade fått sitt ämbete från gud kan tänkas ha blivit större ju längre ut under 1200-talet vi kom eftersom kristendomen fick större spridning och betydning, och i större grad implementerades i människors mentala uppfattning av världen.

Sammanfattning

Vi finner hieros gamos och genealogi som visar släktskap från kungen tillbaka till gudar både i de norröna och kristna texterna. Men det är inte alla 1200-tals texter jag analyserat som visar detta. Håkon Håkonssons saga skiljer sig ut. Här finner vi varken hieros gamos eller genealogi som visar släktskap med någon gud. Förklaringen kan vara att han bygger sin makt på den kristna kungaideologin, där hans makt och ämbete är givet från Gud själv, och han är på grundlag av detta en rättmässig härskare. Han behöver därför inte visa till släktskap med en Gud eller andra mytiska varelser för att legitimera sin makt. Håkon Håkonssons saga är en samtidskälla, likaså Kungaspeglarna, och människor kan ha varit mentalt kristna, så det var inte behov för att framställa kungen som nedstammad från en gud. Medan Snorres sagor bygger på muntliga överleveringar där släktskap med gudar eller hieros gamos var viktigt för att legitimera kungens makt genom hans helighet, är det av mindre vikt i den kristna tron, och därför blir dessa element inte framställda i samtidskällorna.

Utifrån dessa fynd kan jag inte använda kriteriet om att kungen blev sett på som helig på grundlag av hieros gamos eller genealogin eftersom detta inte är att finna i samtidskällorna. De spår jag finner i Snorres sagor och Eddadikterna är nedskrivna under 1200-talet, men kan förklaras som att det är idéer från en förkristen period. Samtidigt skulle de kunna tolkas som

att kungen blev sett på som helig eftersom hieros gamos beskrivs i den kristna tron, exempelvis när Jungfru Maria blir gravid med guds ande. Eftersom ett hieros gamos är känt i den kristendomen kan det inte uteslutas att de hieros gamos som nedtecknas på grundlag av muntliga levningar på 1200-talet antingen är medtagna för att de inte strider mot den mentala uppfattningen av kungen som är rådande, eller konstruerad för att legitimera att kungen är helig. Men vi kommer inte ifrån det faktum att det inte är något hieros gamos i samtidskällorna, vilket vi kunde förvänta om detta var en viktig del av den mentala uppfattningen av kungen under 1200-talet, eller om det kunde användas i propagandasyften. Samtidigt är det viktigt att märka sig att Håkon Håkonssons saga är ett beställningsverk som i stor grad bygger på ett rent faktagrundlag som brev och andra skriftliga källor från arkiv som har blivit bevarade. Verket är också skrivet nära inpå hans död, och att infoga hieros gamos eller för många andra gudomliga framställningar som stred med den generella uppfattningen av kungen i befolkningen kunde ha motsatt effekt, nämligen att det blev uppfattat som inte troligt.

Kungaspeglarna är också en samtidskälla och skriven som både ett propagandaverktyg men också en lärobok för kungasöner och andra i makteliten. Den framställer rent sakligt hur var människa skal förhålla sig i vissa givna situationer. Visserligen viktlägger den att kungen har egna regler att följa, samt rättigheter och plikter i sitt ämbete av att vara kung, men det blir inte framhållet att kungen skulle vara gudomlig. Det blir heller inte genomgått hur kungen har uppstått eller att han kan utföra hieros gamos, men det verkar heller inte vara uppgiften till denna text, och då är det heller inte naturligt att ha med ett stycke om det. Därmed är det inte sagt att kungen inte ansågs kunna genomföra hieros gamos bara för att det inte står med i de två samtidskällor jag studerat. Men det två verken har lagt vikt på andra aspekter av det att vara kung.

Kapitel 6

6.1 Sammanfattning

Temat för denna uppsats är *Föreställningar om en sakral kung på 1200-talet i Norge och på Island* och jag har i min uppsats diskuterat om kungen framställdes som sakral under 1200-talet i olika texter. Min hypotes var att jag kommer finna sakrala element, men inte i lika stor utsträckning i alla texter eftersom några av dem är samtidskällor medan andra bygger på muntliga traditioner.

Jag har valt att se på *Skírnismál* och *Hyndluljóð* i Eddan, *Snorres Kungasagor* med vikt på *Ynglingasagan* och *Håkon den godes saga*, *Kungaspegeln* samt *Håkon Håkonssons saga*. Med utgångspunkt i min ovan nämnda definition av ett sakralt kungadöme och kung har jag studera dessa källor. Eventuella fynd är inte ett absolut bevis för att det fanns eller inte fanns en uppfattning av kungen som sakral i Norge under 1200-talet, utan är snarare med på ge en viss indikation på hur kungen kan ha varit uppfattad. Mentalitetsuppfattningen hos den lärda delen av befolkningen är inte nödvändigtvis representativ för majoriteten av befolkningen, och vidare studier behöver göras för att med större sannolikhet kunna fastställa den mentala uppfattningen av kungen som sakral eller inte i Norge på 1200-talet.

Källorna vi har från 1200-talet kan indelas i nya och gamla källor beroende på om de är baserade på muntliga levningar från förkristen, norrön tid, eller om de är samtidskällor som handlar om den samma epok som de blev skrivna under. Vi kan eventuellt finna förkristna element i de gamla källorna eftersom de muntliga levningarna kommer från denna period. Samtidigt kan dessa element ha blivit avlägsnade när de skrevs ner, både medvetet och omedvetet. Det var kristna personer i maktpositioner som skrev texterna under 1200-talet, och de kan ha haft olika intentioner med sina texter, till exempel att använda dem i propagandasyfte eller för att kunna legitimera kungens eller sin egen makt eller position i samhället.

Teorier kring det sakrala kungadömet har varierat sedan slutet 1800-talet då man först fick upp ögonen för detta forskningsfält. Under andra halvdel av 1800-talet fram till början av 1900-talet lanserade bland annat Mannhardt och Fraizer olika teorier, där Fraizer byggde

vidare på Mannhardts teorier kring en sakral kung som något universellt baserat på studier av forntida civilisationer i Mesopotamien och kring Medelhavet. Denna tankegång byggde på idéer om att kulturer genomgår evolution och hela tiden utvecklas mot högre stående civilisationer. På 1920- och 1930-talet mottog dessa teorier allt mer kritik. I perioden från 1930-talet till 1950-talet stod den skola som förespråkade en hypotes om att det fanns fasta mönster i religionsutövandet starkt, men också denna skola mötte motargument. Frankfort pekade på viktigheten av att inte bortse från de olikheter som kunde finnas mellan kulturer som hade en sakral kung. Olikheterna i sig själv kunde visa till olika mentaliteter och uppfattningar, och behövde inte alls vara lika bara för att man fann tankar kring en sakral kung i kulturerna. Därmed bidrog Frankford till att man blev mer försiktig med användandet av termen ”sakral kung”, och ett mer detaljerat studium av varje enskild kultur och dess religionsutövande. Den Skandinaviska skolan hade mer generaliserande hypoteser, men fick kritik av bland annat Frankfort. Men fram till idag har involveringen av flera ämnesfält gjort att fler sätt att tolka källorna har uppstått, med den konsekvensen att det inte är enighet i huruvida det har funnits ett sakralt kungadöme i förkristen tid, och om vi kan finna spår av det i medeltida texter såsom kungasagorna eller Kungaspeglarna.

Efter denna genomgång av texterna i kapitel 2-5 har vi sett att det finns argument för att kunna säga att kungen blev uppfattad som sakral i Norge på 1200-talet. Det är främst i Kungasagorna, Kungsspeglarna och sagan om Håkan Håkansson som vi finner argument för att kungen blev sett på som sakral. Vi ser framställningar av kungen som sakral också i Eddadikterna som också är 1200-tals texter, men eftersom de bygger på muntliga traditioner blir diskussionen kring dem annorlunda.

Med utgångspunkt i min definition av det sakrala kungadömet och den analys jag gjort av ovan nämnda texter vill jag argumentera för att det kan ha funnits en uppfattning av kungen som sakral i Norge på 1200-talet. Vidare är det då intressant att fråga sig om detta är nya eller gamla idéer i Norge, det vill säga om detta är kristna eller förkristna tankar. Det är också intressant att diskutera vad som är föremålet med denna framställning av kungen för den rådande styremakten.

En tredje aspekt att reflektera över är den hermeneutiska tolkningen av källorna. Även om det går att översätta och förstå det språkliga i texterna, så är de skrivna i en annan tidsepok, med ett annat paradig och världsuppfattning. Författarens och dess samtids människor hade inte

nödvändigtvis den samma uppfattning av texten som vi har i vår tid, och vår tolkning av texten kan därför vara avsevärt annorlunda från när den författades. Författarens implementering av symbolik, språkbruk och ideal är mest sannolikt skild från vår, och detta måste också viktläggas i analysen av texterna. Symboler kan tolkas ikonografiskt, men måste ses i sammanhang med den litterära genre de tillhör, samt ses i ljus av den kulturhistoriska kontext de hör hemma i. Detta kan problematiseras då muntliga källor nedtecknas efter flera århundraden av muntlig överlevering. Vi vet inte vilka element som var ursprungliga och vilka som har tillkommit, men detta kan i någon grad lösas vid att jämföra texter med varandra. Dock är de flesta norröna texter nedtecknade under medeltiden, så vi löser inte problemet helt. Däremot är det intressant att studera vilka element som är genomgående, det vill säga vad som inte har uteslutits. Genom att se vad författarna har valt att bevara kan vi få en uppfattning av vad som ansågs vara viktigt, eller passa in för att kunna legitimera kungens makt eller på annat sätt stärka hans position i samhället.

6.2 Nya eller gamla idéer?

Eddadikterna som vi har bevarade från 1200- och 1300-talet från isländska handskrifter är muntliga överlämningar som tros stamma från 800- och 900-talet. Vidare är dessa berättelser möjligen av germanskt upphov och har kommit med de germanska folkvandringarna från 400- och 500-talet. Dikterna har varierande författare och har uppstått under olika tidpunkter, vilket gör att de inte är en homogen grupp av dikt, och variationen inåt bland dem är stor, kanske större än bland kungasagorna som är skrivna under samma tidsepok. Det vi däremot vet är att när de blev nedskrivna under 1200- och 1300-talet, bland annat av Snorre, blev de inte ovillkorligt skrivna på det sätt de har blivit överlämnade muntligt. Det är en sak att strofer antagligen har försvunnit eller tillkommit genom de hundratals av år som de överförts muntligt, men vid det tidpunkt då de blivit translaterade från muntlig till skriftlig form har den miljö och kultur de existerat i ändrats radikalt. Det norröna samhället har blivit officiellt kristent, med en övergång från kollektivistisk polyteistisk struktur till individuell monoetisk uppbyggnad. Vidare har fokuset från att kungen har varierad grad av makt till att makten blivit i större grad konsoliderad och makten hos kungen legitimerad av Gud själv. Därmed är det troligt att dikterna inte har blivit exakt återgivna skriftligt jämfört med de muntliga levningarna, och vid komparerandet av dikterna i olika översättanden visar det sig att de skiljer sig åt.

De muntliga levningarna existerade parallellt i Norge och på Island, och kom till Island med utvandringarna från Norge under 800- och 900-talet.⁸² Det finns både runskrifter och avskrifter på pergament från Bergen som tyder på detta. Myterna som vi finner i Edda dikterna kan berätta om myter och religiösa händelser och mentala föreställningar från förkristen tid. Men flera av dikterna passar inte in i den hedniska kult som existerade under norrön tid. Vi har bland annat sett på det avsnitt från Völuspa som talar om att;

*Då kommer en annan,
ännu mäktigare,
hans namn jag dock icke
nämna vågar;
få kunna längre
framåt se,
än Oden skall
ulven möta."*

Avsnittet kan tyda på att det är en kristen inblandning då de muntliga levningarna blivit nedskrivna. Eftersom dikterna är nedskrivna ett par hundra år efter att kristendomen kom till Norge och Island är de modifierade till att passa in i en kristen kontext. Genom att framställa Völuspa på detta sätt kan man både enligt sin tids kriterier bevara den norröna traditionen, men också visa till att de hedniska människorna viste att deras gudar inte var de mäktigaste, och att en ny och viktigare gud var i antågande. Därmed legitimerar man den kristna guden och förankrar hans ankomst i förkristen religion och kultur. Och eftersom den kristna kungaideologin legitimerar kungens makt genom den kristna guden, blir också kungens makt och legitimitet befast. I Eddadikterna finner vi heller inte böner eller hymner som kan verka avstötande på den kristna religionen eller kungen. Det har helt enkelt förelegat en selektionsprocess när den skriftliga Eddan blivit till, på lik linje som när den kristna Bibeln nedskrivits för att passa till den ideologi och världsbild som man önskat förmedla. De gudadikter som man valt att ta med är påverkade av den kristna religionen och omskrivna eller modifierade för att passa in i den kristna tron. Det intressanta är alltså inte vad som står i Edda dikterna, utan vad man valt att inte skriva ner. Därför menar jag att det finns belägg för att visa till att kungen ansågs vara sakral under 1200-talet med utgångspunkt i Eddadikterna, till trots för att de är förkristna berättningar. De sakrala element som jag visat till är att

⁸² Edda dikt, Holm-Olsen (1975:8)

kungens genealogi kan spåras tillbaka till gudar, samt att han kunde påverka jordbruksfertiliteten.

Kungens funktion som präst är svår att fastslå eftersom vad prästliga funktioner består i kan variera. I det förkristna samhället kunde härskaren förestå ritualer, medan det under 1200-talet verkade som om kyrkan fått större ansvar för att förrätta heliga ceremonier, medan kungen själv var på plats under själva ceremonin. Handlingarna är inte detaljerat återgivna i 1200-talskällorna, men däremot processerna fram mot att de skulle ta plats. Detta kan tyda på att utträttandet av själva ritualen, till exempel kröning av kungen inte var så viktig, utan själva betydningen av kröningen. Med andra ord så var inte kröningsritualet det viktigaste, utan det att kungen i sig själv var krönt, och därmed fått sitt ämbete av Gud och på så vis kunde legitimera sin makt.

Snorre skriver att det var goda avlingar under den tid som Anund var kung. Vi vet inte om de goda avlingarna beror på kungen, men det är möjligt att tolka det så, eftersom Snorre har valt att skriva om avlingarna. Om kungen inte hade kunnat påverka avlingarna hade det heller inte varit någon poäng att skriva om avlingarna i sagan. Varje mening var antagligen noga övervägd och var med på att framställa kungen på ett önskat sätt. I så fall skulle detta kunna indikera att avlingarna har ett sammanhang med kungens möjlighet att påverka fertiliteten i samhället, vilket skulle kunna vara ett uttryck för att han är helig, eller står i kontakt med högre makter och indirekt kan påverka fertiliteten i jordbruket. Denna framställning av kungen som en person som kunde ge goda skördar kan vara både ett uttryck för medeltida kungaideologi, men skulle också kunna vara en förkristen idé⁸³ som Snorre för vidare. Oavsett så kan det argumenteras för att kungen blev förväntad att kunna påverka fertiliteten i jordbruket på 1200-talet eftersom Snorre väljer att återge denna kunskap, det vill säga att den passar med föreställningen om kungen som man hade på 1200-talet, även om det skulle vara en tanke från förkristen tid. Också i Håkan Håkansson's saga möter vi tecken på att kungen skulle kunna påverka jordbruksfertiliteten, och han var kung under 1200-talet, det vill säga att hans saga är en samtidskälla. Detta kan stärka bilden av att kungen ansågs kunna påverka jordbruksfertiliteten, och inte bara vara en norrön föreställning. Vidare kan vi i så fall spekulera kring om det i det hela taget var en norrön föreställning, eller om det är en

⁸³ Hultgård 1993

omskrivning som Snorre gjort för att det passar in i den bild av kungen som var rådande på 1200-talet, alternativt en bild man önskade skapa.

Håkon Håkanssons saga räknas som en samtids saga eftersom händelserna den omtalar blev nedskrivet med relativt korta mellanrum, till skillnad från Snorres sagor där nedskrivningen skedde flera hundra år efter att händelserna ägde rum. Fördelen med dessa samtids sagor är att målet med dem inte var att underhålla, utan istället skulle de verka sannsynliga, och därför blev innehållet antagligen inte alltför avvikande från verkligheten. Därmed är det intressant för oss idag att studera fenomen som dyker upp i texterna, och vi kan fundera på om människor kunde tro på det som författarna valde att ta med, om det redan var vanliga uppfattningar i samhället, eller om det var föreställningar man önskade skapa i befolkningen. Avviken kunde inte vara för stora från den gällande sociala och kulturella kontexten, så när exempelvis Snorre härleder kungarna i sin samtid till släkter som i sin tur kommer från norröna gudar, behöver vi ställa oss frågan varför han väljer att göra det.

6.3 Vad är föremålet med denna framställning av kungen?

Diskussionen om varför den rådande eliten på 1200-talet i Norge, som var kristen, skulle vilja göra rede för förkristna föreställningar kan diskuteras. En trolig förklaring är att de på ett eller annat sätt kunde tjäna på den förkristna kungaideologi som rått, och därför kunde använda den som ett verktyg för att legitimera sin egen makt. Ideologi kan definieras på flera sätt. Det kan ses på som ett ideal över hur människor bör leva i världen, och är i det förstånd en väldigt bred definition. Hanne Monclair har definierat ideologi som tänkning kring världen, systematiskt ordnade tankar där begreppet kretsar runt handlingar.⁸⁴ Hon refererar till Knut Kjelstadlis sammanfattning av begreppet där det kan användas både som ett begrepp för hur människor tänker att samhället är ordnat, eller hur det bör ordnas, antingen att samhället som det är konstruerat bör upprätthållas, eller ändras.⁸⁵ Funktionen till en ideologi kan variera, men när vi studerar den kristna kungaideologin så är dess funktion att legitimera en samhällsstruktur där kungen har all makt och är både dömande och utövande maktorgan på

⁸⁴ Monclair, Hanne (2003:29)

⁸⁵ Monclair (2003:29)

samma gång. Utifrån denna kungaideologi kan definitionen användas för att förklara hur kungen bör leva sitt liv och hur andra delar av samhället bör förhålla sig till honom.

Begreppet *Rex iustus* betyder Rättvis kung, och användes också som ”Guds ställföreträdare på jorden”, och denna ideologi står centralt i flera av källorna som jag analyserar i min uppsats, bland annat i Håkan Håkansson's saga och Kungaspeglarna. Grundtanken i ideologin är att kungen och dennes makt legitimeras av och genom Gud. Kungen skulle härskas efter de kristna idealen och skulle stå till svars endast inför Gud. På samma sätt skulle kungens undersåtar underkasta sig kungen eftersom han var en slags ställföreträdare för Gud på jorden. Idealet var byggt på rättvisaprinippet och kungen utövade den makt han fått av Gud, han var alltså både dömande och utövande i sin makt. Under kristningsperioden ändrades sättet att uppfatta kungen på, och detta fortsatte in under 1200-talet. Kungens makt blev legitimerad med att han fått sin makt från Gud och var Guds utvalda.⁸⁶ Begreppet kom med den kristna kungaideologi som jag gjort redo för ovan. Kungen var både dömande och utövande i sin makt, och makten blev samlad hos kungen, det vill säga att samhället upplevde en centralisering av makt. Men kungen skulle inte utöva sin makt utifrån egen vinnings skull, utan skulle vara en rättvis kung som gjorde sin plikt inför Gud, och hans handlingar skulle vara till det bästa för hans undersåtar och rike.

Kungen önskade införa kristendomen för att kunna använda den som ett redskap när han skulle samla under sig ett större landområde och legitimera sin makt både ovanför motståndare och också den socialt lägre stående befolkningen. Genom att införa kristendomen kunde han använda *Rex Iustus*, det vill säga att han hade fått sin makt från gud, och därför var utvald att styra området och utöva makt. Kyrkan å sin sida önskade bygga ut sin kyrkoorganisation för att få sprida sin ideologi och skaffa sig ett grundlag för att kunna kräva in skatt och andra rikedomar. Till sin hjälp behövde hon en person som kunde sprida dess budskap och legitimera kristendomen som den enda giltiga religionen. Eftersom kyrkan önskade införa kristendomen i områden där andra gudar redan existerade i den mentala sfären hos befolkningen var det viktigt att en person som hade en betydningsfull maktposition i samhället åberopade sig den nya religionen för att hjälpa dess spridande. På detta sätt blev kristendomen och kungen beroende av varandra, både på gott och ont. Det var essentiellt att se till att den andra parten inte blev för svag eftersom hon stöttade upp om ens egen

⁸⁶ Sigurdsson (2007:94)

legitimering av bruk av makt, men samtidigt fick motparten inte blev för stark så att hon riskerade att utkonkurrera en själv. Därmed levde kyrkan och kungen i en form för *mutualism*⁸⁷, där båda var beroende av den andra partens överlevnad.

En annan förklaring är att de tankar som Snorre gör redo för om den förkristna kungaideologin inte egentligen är förkristen, utan en kungaideologi som var typisk under medeltiden. Ynglingasagan blir använd för att kunna legitimera den regerande kungens makt, och speglar kungsideologin på 1200-talet snarare än förkristna tankar.

Snorres berättelser visar oss två olika sociala system i den förkristna perioden som levde vid sidan av varandra; ett decentraliserat samhälle där den politiska makten var koncentrerad i lokala enheter där ledaren var den som utförde kulten. Men på den andra sidan var det en kristent, centraliserat samhälle där ritualer utfördes av kungen som hade prästliga funktioner, eller av en grupp präster. Denna ambivalenta framställning skulle kunna förklaras av att Snorre återger muntliga överlevningar från en förkristen tid, men att han endast tar med de delar som passar hans önskade framställning av kungen och dennes makt. I vissa tillfällen tar han med linjer som varken stärker eller motarbetar hans framställning av kungen, vilket gör att den totala framställningen kan bli något förvirrande. Till sist är det troligt att han också väljer att göra omskrivningar eller ta med linjer som han själv har konstruerat, för att kunna legitimera kungens makt. Detta visar sig tydligast i de passager där det är tydliga kristna inslag i berättelser om den förkristna perioden.

Sagorna hade flera funktioner, både att visa hur samhället var byggt upp, men också hur det borde vara byggt upp. Därmed blev de skrivna både som informationsverk och propaganda. Alla delar av sagorna är därför inte sanna, utan med för att skapa en dynamik som fångar läsaren. Propagandadelen är med på att sprida bilden av kungen som den enda rätta att inneha makten i riket. Kungaspeglarna är till exempel en normativ källa, det vill säga att den inte bara visar hur samhället var, men också hur det *borde* vara. Vi kan inte utan problem läsa från dessa texter vad som var en allmän rådande uppfattning hos befolkningen om till exempel kungens helighet, och vad som var kungen och maktelitens önskade mentalitet hos majoriteten av befolkningen. Det pågår en debatt kring huruvida det är maktelitens önskade samhällsuppbyggnad som framvisas i litteraturen på 1200-talet, det vill säga en slags

⁸⁷ En form för *symbiose*.

propaganda från elitens sida, eller om texterna reflekterar redan rådande hållningar i befolkningen. Kåre Lunden och Knut Helle har debatterat detta, och på senare tid har också Per Norseng och Edwind Torkelsen tagit del i diskussionen. Helle och Torkelsen hävdar att dessa 1200-tale texter i stor grad reflekterar härskarens eller maktelitens intentioner, medan Lunden och Norseng menar att det visar en då tidigare rådande samhällsuppfattning. Det är egentligen möjligt att använda sig av båda tolkningar på samma gång,⁸⁸ det vill säga att befolkningen redan hade en uppfattning av kungen som sakral och berättigad till ensam makt, medan man samtidigt önskade att förstärka denna mentalitet i befolkningsmassan för att säkra fortsatt legitimitet.

6.4 Samspel mellan kyrka och stat

Snorre Sturlasson skriver om de norröna kungarna och gudarna i *Heimskringla*. Här gör han redo för genealogin från Odin fram till Olav den Heliga.⁸⁹ Snorre baserar sina kungasagor på muntliga traditioner, och möjligen också texter som *Ynglingatal*.⁹⁰ Snorre lever och verkar i en period som officiellt är kristen, men nedtecknar norrön historia. Det är därför möjligt att han är påverkad av sin samtid och den kristna ideologi som förespråkas när han skriver kungssagorna. Det var kontakt med kristendomen och Skandinavien redan flera hundra år före dess kristnande.⁹¹ Det är lite osäkert när de första mötena mellan kristendom och Skandinavien skedde, några historiker menar att det var så tidigt som på 400- eller 500-talet.⁹² Men från 800-talet vet man att det har varit kontakt både i form av mission och vid handel.⁹³ Ett som är säkert är att de skandinaviska länderna var i kontakt med kristendomen långt innan kristendomen officiellt blev införd.⁹⁴ Antagligen var också denna kontakt en viktig orsak till kristendomens spridning i Skandinavien och att de blev kristna. Norge blev officiellt kristnat år 1024 e. Kr. Men det är inte enighet om när hela befolkningen var kristen. Här möter man flera problem; Är Norge kristent när en kung har infört kristendom som gällande religion i riket? Vad med de områden som senare blir lagt till riket? Är befolkningen kristen när de har

⁸⁸ Røe, *Vår ære og han makt*, 14–17; Monclair, *Forestillinger om kongen i norsk middelalder gjennom ritualene og symbolene rundt ham*, 14–15; Riisøy och Sigurdsson, *Norsk historie 800–1536*, 17.

⁸⁹ Olav Haraldsson är den norska kungen som blir martyr efter sin död vid slaget vid Stikklestad 1030.

⁹⁰ *Ynglingatal* är ett kväd som man ännu inte lyckats tidsfästa. Historiker menar att det kan vara så gammalt som från 800-talet, och att det skulle kunna vara en utgångspunkt för Snorres *Ynglingasaga*. Några kungar är gemensamma, men starten är olika. Claus Krag diskuterar detta i sin avhandling *Ynglingatal og Ynglingasaga* från 1991.

⁹¹ Birkeli (1973)

⁹² Hellström 1996, Nilsson 1998, Skre 1997, Ingesman 1999, Gräslund 2001.

⁹³ Blindheim 1978

⁹⁴ Musset 1997, Hadley 2000 og 2001.

låtit döpa sig eller först när de faktiskt tror på det kristna evangelierna? Och är människor kristna om de tror och tillber både den kristna och den norröna religionen på samma gång? Eftersom den norröna religionen var en polyteistisk religion var det oproblematiskt för många att inkorporera den kristna guden som en del av den norröna tron. Människor säkrade sig genom att tillbe ännu en gud, ifall han skulle visa sig vara mäktigare än de andra gudarna man redan hade. Som vi ska se längre ned så var omvändandet till kristendom inte i första hand en händelse som tog utgångspunkt i religiös övertygande, utan snarare som ett sätt att visa lojalitet mot sin beskyddare.

De flesta forskare är idag eniga om att Norge kristnades ovanifrån och nedöver, det vill säga att det var ledarna i samhället som först tog till sig den kristna tron, för att därefter på ett eller annat sätt omvända resten av befolkningen. Norge hade på denna tidpunkt en vertikal samhällsstruktur där människor i samma samhällsskick inte samarbetade med varandra utan var beroende av beskydd uppåt i samhällsskicken. Som oftast fann man en lokal hövding eller kung på toppen av makthierarkin. Detta gjorde att en eller ett fåtal människor kunde få stora grupper till att omvända sig. Eftersom bönder ofta var beroende av att få skydd var de samtidigt tvungna till att följa hövdingens religionsutövande. När en kung hade tagit till sig den nya religionen kristendom följde vanligtvis lokala hövdingar efter då de behövde hålla sig väl med kungen, och det att utöva samma religion var ett tecken på lojalitet. Vidare sörjde de lokala hövdingarna för att kristna de bönder som låg under dem, och också trälar.⁹⁵ Det innebär att kristendomen i starten var en religion för kungamakten och aristokratin.

I flera europeiska länder såg man att samtidigt som kungen anpassade sig till den nya religionen så försökte också kyrkan anpassa sin ideologi efter rådande förhållande.⁹⁶ Detta skedde antagligen också i Skandinavien och var en av orsakerna till att kyrkan lyckades tränga undan den gamla norröna tron. Den kristna kyrkan behövde stötta hos kungen, både i form av fredliga förhållanden att missionera i, och genom ekonomisk hjälp i form av donationer. Kungen å sin sida fick politiskt stöd från kyrkan och kunde legitimera sin makt genom att hävda att den var given från gud.

När kungarna skulle införa eller utvidga det kristna området som de lå under sig var det viktigt att få döpt de lokala hövdingarna eftersom folket då ville följa efter på grund av de

⁹⁵ Sveas Andersen 1977

⁹⁶ Van Dam 1985

vertikala beroendeband man hade mellan lokala hövdingar och befolkningen. Tvångsdöping användes när de lokala hövdingarna inte självmant lät sig döpas. Tortyr och ibland till och med avrättning användes för att omvända de lokala hövdingarna, som i sin tur använde liknande metoder över den öriga befolkningen. Men det var inte alltid det var nödvändigt med denna typ av metod för att kristna befolkningen. Många lokala hövdingar lät sig omvändas till kristendomen eftersom de såg det som en möjlighet att stärka sina band till den regerande kungen. I detta fall var det ett strategiskt val hos hövdingarna, och de kunde på sikt få både ekonomisk och politisk makt, vilket var viktigt i denna period eftersom det inte fanns någon stat som utövade makt.

De hövdingar som gick över till kristendomen mötte både fördelar och nackdelar med den nya religionen. Fördelarna var som ovan nämnt politisk och ekonomisk makt. Nackdelarna var att när man sa sig enig i den kristna tron och dess organisering, så godtog man samtidigt att kungen skulle vara den enda härskaren, och att hans makt var given av gud. Därmed hade man svårt att legitimera eventuella egna försök på att samla mer ekonomisk och politisk makt, och man var tvungen att underlägga sig kungens direktiv. Men på samma sätt som kungen och kyrkan var både motstående konkurrenser och beroende av varandra på samma gång, så hade också kungen denna typ av dualistiskt beroendeförhållande till de lokala hövdingarna. Kungen var beroende av hövdingarnas stöd för att få kristnat Norge. Om motståndet var för stort bland hövdingarna mot den nya religionen var det lite kungen kunde göra, eftersom han behövde ha stöd från hövdingarna för att kunna kristna hela den norska befolkningen. Kungen behövde ha tillräckligt mycket makt på förhand för att kunna tvångskristna de som eventuellt var emot den nya religionen.

Bönderna var beroende av att få beskydd från den lokala hövdingen eftersom det inte fanns någon stat som kunde utöva makt eller ge beskydd. På grund av detta var det viktigt för de lokala bönderna att de höll sig väl med sin styrande hövding för att inte mista hans beskydd. En bonde som inte tillhörde ett socialt nät hos en hövding var näst intill utan rättigheter. Därför var det viktigt att man som bonde visade sin stötta till sin hövding, och det att ha samma religion var en form att uttrycka politisk stöd. Därmed var de flesta bönder kristna utåt sett om hövdingen var det, även om de privat också dyrkade andra religioner, då vanligtvis den norröna religionen. Samlingen av Norge skedde under andra halvan av 800-talet ledet av Harald Hårfager, ca 860-930. Flera regioner blev lagt under det framväxande riket Norge och under denna expansion fram till 1000-talet använde kungarna kristendomen som ett redskap.

Det var inte nödvändigtvis så att härskarna som lät sig kristnas trodde eller tillbad kristendomen, utan det såg på den nya religionen som ett organisatoriskt och ideologiskt redskap. Kristendomen kunde användas för att legitimera makten för härskarna på samhällstoppen.⁹⁷ Det som skilde kristen från förkristen religion i Skandinavien var att kristendomen hade en hierarkisk uppbyggnad vilket gjorde den populär bland kungar både i Skandinavien och Europa. Den placerade också kungen på toppen av hierarkin, och kyrkan var tidigt ute och proklamerade att kungen hade fått sin makt från gud, vilket gjorde att kungen kunde legitimera sin makt ovanför folket och andra som önskade makt i samhället. Den nya religionen kunde därmed användas för att bekämpa både lokala hövdingar som gjorde motstånd, men också på ett lokalt plan för att slå ner eventuella uppror. Denna användning på ett ideologisk-religiöst plan bidrog till att samla Norge och legitimera makten till kungen.⁹⁸

Som nämnt tidigare var fredliga förhållanden den bästa utgångspunkten för kyrkan när hon skulle stabilisera och bygga ut sin kyrkoorganisation i Skandinavien. Kungen kunde sörja för ett politiskt lugn, samtidigt som han kunde slå ned på eventuellt motstånd i guds namn. För kristendomens intågande i Norden har en viktig fråga varit om det fanns en idé om en helig kung, eller om detta är något som kristendomen förde med sig? Det är möjligt att se likheter mellan den förkristna och den kristna härskarideologin, i förhållande till att både norröna och kristna kungar legitimerade sin maktposition i befolkningen genom att hänvisa till släktskap med gudar eller att ha fått tilldelat makten från gud. De förkristna härskarna kunde också visa till att de representerade en gudomlighet eller deras lycka skulle garantera för hövdingadömetts välstånd.

Vid införingen av kristendomen, speciellt på 1000-talet där vi kan se en övergång mellan förkristen och kristen ideologi, blir det lagt vikt på Olav den Heliga. Han används som martyr och blir viktig för kristendomen framåt i tid. Införandet av helgon i Skandinavien var en form för tillpassning eftersom det gjorde det lättare för befolkningen att igenkänna sina gamla gudar. De flesta helgon i Norden har många likheter med förkristna gudar, och de väsen man trodde på fortsatte existera som övernaturliga varelser efter kristendomens införande. I början levde den kristna guden sida om sida med de norröna gudarna eftersom folket var van vid en polyteistisk religion och enkelt bara la till den kristna guden till de övriga gudarna man

⁹⁷ Higham 1977

⁹⁸ Sveaas Andersen 1977, Lunden 1997, Skre 1997.

tillbad. Men detta var något kyrkan under tid inte kunde tillåta eftersom det undergrävde både dess maktposition och texter, varvid man fick befolkningen över till en monoteistisk religion. För att få sprida den nya religionen i Norden behövde kyrkan bygga ut sin organisation. Utbyggnaden tog fart efter att kristendomen blivit införd som officiell religion, och hon hade två viktiga fördelar i förhållande till den norröna tron; kristendomen stöttades av kungen, och hon var redan sedan tidigare gott organiserad. De första kyrkorna i Norden blev antagligen byggda redan på 900-talet. Den största utbyggnaden av kyrkor skedde på 1100-talet, men kyrkobyggningsperioden spänner från ca 1050-1250.⁹⁹ I Norge själv blev det byggt ungefär 1300 kyrkor under 1100-talet. I starten var det kungarna som stod för de flesta kyrkobyggnaderna, och detta kan ha sammanhang med att det var de som först blev kristna och också hade mest att känna på att kyrkan fick byggt ut sin maktstruktur för att den kristna tron skulle kunna spridas i befolkningen. Det blev en symbol på makt och att kungen hade fått sin makt från gud eller hade ett nära förhållande till denne.

6.5 Konklusion

Utifrån de studier jag utfört och de fynd jag har funnit, vill jag konkludera med att det kan ha funnits en uppfattning om kungen som sakral under 1200-talet i Norge. Texterna jag har analyserat uppfyller min definition av att kungen blev uppfattad som sakral, eller i alla fall att den rådande makten har önskat att framställa kungen på detta sätt i tråd med den rådande kungaideologi som vi finner i andra kristna länder i Europa på samma tidspunkt. Jag kan dock inte med säkerhet säga att denna uppfattning har varit rådande i majoriteten av befolkningen eftersom vi saknar källor från denna del då de inte var läs- eller skrivkunniga. Men troligen har människor haft en uppfattning av kungen som sakral då propaganda har spridits av både kungamakten och kyrkan. Människor med andra uppfattningar har antagligen varit få, och de har mest sannolikt inte haft något forum att sprida sina idéer kring. Religionen genomsyrade samhället och det var inte ett skilje mellan den världsliga och religiösa makten. Ett icke-sekulariserat samhälle som det norska på 1200-talet antagligen har uppfattat kungen som sakral då denna kungaideologi har varit den enda tillåtna.

⁹⁹ Sigurdsson (2006)

Jag har bara analyserat några få källor från 1200-talet, och de är som tidigare nämnt inte representativa för hela befolkningen på denna tidpunkt. Vidare studier av fler källor är nödvändig för att med större säkerhet kunna säga något om kungaideologin och den mentala uppfattningen av kungen på 1200-talet i Norge.

Litteraturlista

Abrams, Lesley 2001: <<The conversion of the Danelaw>>, i James Graham-Campbell (red): *Vikings and the Danelaw: Select papers from the proceedings of the thirteenth Viking Congress*. Oxford.

Bagge, Sverre 1979: *Den politiske ideologi i Kongespeilet*

Bagge, Sverre, 1998: red. *Det europeiske mennesket: Individopfatninger fra middelalderen til i dag*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Bagge, Sverre 2005: *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000–1300*. Oslo

Bartlett, Robert 1995: *The Conversion of Pagan Society in the Middle Ages*, History 70

Bartlett, Robert 1998: Reflections on Paganism and Christianity in Medieval Europe, i *Proceedings of the British Academy*.

Berend, Nora 2007: *Christianization and the rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900-1200*. Cambridge

Birgisson, Bergsveinn 2008: *Inn i skaldens sinn*. Avhandling ved Universitetet i Bergen

Birkeli, Fridtjov 1993: *Norske steinkors i tidlig middelalder. Et bidrag til belysning av overgangen fra norrøn religion til kristendom*. Oslo

Blindheim, Charlotte 1978: <<Trade problems in the Viking Age. Some reflections on insular metal metalwork found in Norwegian graves in the Viking Age>>, i Torstein Andersson og K.I Sandred (red): *The Vikings*. Stockholm.

Claessen, H.J.M (1978): *The Early State: A Structural Approach*. The Early State, Paris, New York

- Frazer, James. G: *The Worship of the Sun Among the Aryan Peoples of Antiquity*
- Gjerdrum, Elisabeth. 2011: *Graven og høyetet. Ritualer omkring den norrøne kongens begravelse og innsettelse fra 900–1300*. Oslo
- Gräslund, Anne-Sofie 1987: <<Pagan and Christian in the Age of Conversion>>, i James E. Knirk (red): *Proceedings of the Tenth Viking Congress*. Oslo
- Gräslund, Anne-Sofie 2001: *Ideologi och mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från ett arkeologisk horisont*. Uppsala.
- Frankford, H, 1948: *Kingship and the Gods. A Study of Ancient Near Eastern Religions as the Integration of Society & Nature*. Chicago.
- Frankford, H, 1951: *The problem of Similarity in Ancient Near Eastern Religions*. The Fraizer Lecture 1950. Oxford
- Hadley, Dawn H. 2000: *The Northern Danelaw. Its Social structure, c.800-1100*. London
- Hadley, Dawn H. 2001: <<In search of the Vikings. The problems and the possibilities of interdisciplinary approaches>>, i James Graham-Campbell ofl. (red): *Vikings and the Danelaw: select papers from the proceedings of the thirteenth Viking Congress*. Oxford.
- Helle, Knut 1995: *Under kirke og kongemakt 1130–1350*. Oslo
- Hellström, Jan Arvid 1996: *Vägar till Projektet Sveriges kristnande*. Stockholm.
- Higham, Nick 1977: *The convert kings: Power and religious affiliation in Early Anglo-Saxon England*. Manchester
- Holm-Olsen, Ludvig 1975: *Edda dikt, okända författare, översatt och förord av Holm-Olsen*, Cappelens Forlag, Oslo
- Hultgård, A 1993: *The problem of Ritual* Altscandinavische Opferrituale und das Problem der Quellen, Sverige, Stockholm

Ingesman, Per 1999: «Kirken i samfundet», i Per Ingesman ofl.: *Middelalderens Danmark: kultur og samfund fra trosskifte til reformation* København.

Jolly, Karen Louise 1996: *Popular Religion in Late Saxon England. Elf Charms in Context.* Chaperl Hill

Kjelstadli, Knut, 2005: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo

Kongespeilet, översatt av Brøgger, A.W, 1947, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard); Oslo

Krag, Claus 1991: *Ynglingatal og ynglingesaga: En studie i historiske kilder.* Oslo

Lunden, Kåre 1997: <<Overcoming Religious and Political Pluralisme. Interactions between Conversion, State Formation and Change in Social Infrastructure in Norway c. A.D 950-1260>>, i *Scandinavian Journal of History* 22/1997

Mannhardt, William:

Monclair, Hanne. 1994: *Forestillinger om kongen i norsk middelalder gjennom ritualene og symbolene rundt ham.* Oslo

Hanne Monclair, 2003: *Lederskapsideologi på Island i det trettende århundre. En analyse av gavegivning, gjestebud og lederfremtoning i islandsk sagamateriale*, Oslo

Nilsson, Bertil 1998: *Missionstid och tidig medeltid.* Sveriges kyrkohistoria 1. Stockholm

Riisøy, Anne Irene, Jón Vidar Sigurdsson. 2011: *Norsk historie 800–1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar.* Oslo

Røe, Kristin 2001: *Vår ære og hans makt: Kongsideologi i Norge i kong Sverres tid.* Oslo

Sigurðsson, Jón Viðar 2007: ”De vennlige islendingene og den uvennlige kongen”, i *Vänner , patroner och klienter i Norden 900-1800*, Reykjavik

Sigurdsson, Jon Vidar 2008: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Pax forlag AS, Oslo

Skre, Dagfinn 1997: <<Mission Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events>>, i *Scandinavian Journal of History* 23/1997

Sverres saga. Oversatt av Dag Gundersen. Oslo: Norges nasjonallitteratur, 1967.

Tordsson, Sturla. *Håkon Håkonssons saga*. Oversatt av Anne Holtsmark, H. Oslo: H. Aschehoug & Co, 1964.

Steinsland, Gro 1991: *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi: En analyse av hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð*. Solum forlag, Oslo

Steinsland, Gro 2012: *Mytene som skapte Norge*, Pax Forlag, Oslo

Sundqvist, Olav 2002: *Freyr's offspring. Rulers and religion in ancient Svea society*

Sveaas Andersen, Per 1977: *Samlingen av Norge og kristningen av landet: 800-1130*. Bergen.

Tveitane, Mattias 1971: *Studier over Konungs skuggsiá*. Bergen: Universitetsforlaget

Tveito, Olav 2013: *Olav den hellige – misjonær med "jerntunge"* i Historisk tidsskrift Vol. 92(03)

Van Dam, Raymond 1985: *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Berkley.

Williams, Henrik 1996: <<Vad säger runstenarna om Sveriges kristnande?>> i Bertil Nilssons (red): *Kristnandet i Sverige: gamla källor och nya perspektiv*. Projektet Sveriges kristnande 5. Uppsala